

Vitr Namazının Hükmüne Dair Tartışmalar ve Abdülganî en-Nâblusî'nin *Keşfü's-Sitr an Farziyyeti'l-Vitr* Adlı Risalesi

Yrd. Doç. Dr. Sami ERDEM*

Öz

Vitr namazı Ebû Hanîfe'den nakledilen ve Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre vâcip, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin de aralarında bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre ise müekked sünnettir. Bu makalenin ilk kısmında, fukaha arasında tarih boyunca canlılığını sürdüren bir tartışma teşkil eden vitir namazının hükmü konusundaki farklı görüşler ve bu görüşlerin vitir namazıyla ilgili hükümler üzerindeki yansımaları ele alınmaktadır. İkinci kısımda ise konuyla ilgili literatüre dair bilgi verildikten sonra Abdülganî en-Nâblusî'nin (ö. 1731) müstakil olarak bu konuya hasrettiği *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* başlıklı risâlesi tahlil edilerek metnin tenkitli neşri-ne yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vitr namazı, Hanefî mezhebi, Abdülganî Nablusî

Debates on the Legal Status of Salat al-Witr with an Analysis of Abdulghani al-Nablusi's Pamphlet Entitled *Kashf al-Sitr 'an Fardhiyya al-Witr*

Abstract

Salat al-Witr has the wajib status according to the opinion reported from Abu Hanifa and preferred within the Hanafi school; however, its status is strong or emphasized (muakkad) sunnah according to the majority of the scholars, including Abu Yusuf and Imam Muhammad. The first part of this article entails a discussion on the different views around the Salat al-Witr and their different reflections on the rulings on this topic. The second part includes a review of the relevant literature followed by an analysis and a critical edition of Abdulghani al-Nablusi's (d. 1731) pamphlet specifically devoted to this topic, entitled *Kashf al-Sitr 'an Fardhiyya al-Witr*.

Keywords: Salat al-Witr, Hanafi school of law, Abdulghani al-Nablusi.

Vitr ve *vetr*, sözlükte bir, üç, beş gibi tek sayı anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in "*İmâllâhe vitrun yuhibbû'l-vitra*"¹ hadisinde de *vitir* kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.² Kur'an'da ise yine aynı anlamda, ama *vetr* şeklinde ve *şef'* (çift) kelimesiyle birlikte geçmektedir.³

Vitr namazı, yatsı namazı ile sabah namazı vakti arasında gece namazlarının sonuncusu olarak ve birden on bire kadar, rekat sayısı tek sayı olacak şekilde

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ Müslim, "Zikr", 5.

² Kelimenin Hz. Adem (a.s.) ve arefe günü gibi başka manaları ifade etmek üzere kullanıldığı da belirtilmektedir. bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, [Kahire] ts., VI, 4757-4760.

³ el-Fecr 89/3. Kelimenin vitir ve vetr şeklinde kıraatiyle ilgili farklı rivayetler için bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 4757-4758; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Türkçe Tefsir*, İstanbul t.y., VIII, 5793-5797.

kılınması Hz. Peygamber tarafından önemle tavsiye edilmiş olan namazdır. Geceleyin kılınan nafile namazları sona eklenen bir rekatta tek rekatlı hale getirdiği için bu isimle anılmıştır.⁴ Önemi, hükmü, vakti, rekât sayısı ve kunut okunması gibi konularda Hz. Peygamber'in uygulamalarını yansıtan pek çok hadis bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre vâcip olarak nitelendirilen vitir namazı, Hanefî eserlerinde farz namazlardan sonra, diğer mezheplere ait eserlerde ise sünnet-i müekked olarak kabul edildiğinden vakte bağlı nafile namazlar içinde incelenmiştir. Hükmü konusundaki farklı yaklaşımlar sebebiyle mezhepler arasında en fazla tartışılan namaz olduğu⁵ söylenebilir. Bu yüzden, aşağıda geniş olarak işaret edeceğimiz üzere vitir namazı konusunda müstakil kitap ve risâleler kaleme alınmıştır.

1. Vitir Namazı Hakkındaki Tartışmalar

1.1. Vitir Namazının Hükmü ile İlgili Tartışmalar

Vitir namazı Ebû Hanîfe'den nakledilen ve Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre vâcip, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin de aralarında bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre ise müekked sünnettir. Kaynaklarda Abdullah b. Mes'ûd, Huzeyfe b. Yemân, İbrahim en-Neha'î, Saîd b. el-Müseyyeb, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd ve Mücâhid gibi sahâbe ve tâbiûn âlimleriyle Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Yusuf b. Halid es-Semtî'nin⁶ ve Hanbelîler'den Ebû Bekir el-Hallâl'in⁷ de vitir namazını vâcip gördükleri nakledilmektedir.

Vitir namazını sünnet kabul edenler, farz namazların beş vakit olarak belirlenmiş olduğuna ilişkin delillerden hareketle, bunlara ilave anlamına gelecek bir tanımlamanın yapılamayacağını söylemişlerdir. Örneğin "Namazlara ve orta namaza devam edin"⁸ ayetindeki "orta namaz" ifadesi, farz namazların sayısının beş olduğuna işaret ettiğinden, bilinen beş vakit namaza altıncı bir farz namazın eklenemeyeceği savunulmuştur.⁹

⁴ Buhârî, "Vitir", 1. Vitir namazının gece namazı ve teheccüdün bir parçası olup olmadığı konusunda farklı kabuller bulunmaktadır. Nevevî'ye göre bu konudaki sahih görüş, *el-Ümm ve el-Muhtasar*'da zikredilen ve bu namazın gece ve teheccüdün bir parçası olduğu yönündeki ifadedir. Bazı Şâfiîlere göre ise bu teheccüd değil, başka bir namazdır. en-Nevevî, Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref, *el-Mecmû'* (thk. Muhammed Necîb el-Mutî'î), Cidde 1980, IV, 480.

⁵ ez-Zebîdî, Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (trc. Ahmed Naim), 2. bs., Ankara 1966, III, 210.

⁶ el-Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *'Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 2001, VII, 15-16.

⁷ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî* (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), 4. bs., Riyad 1999, II, 591.

⁸ el-Bakara 2/238.

⁹ es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut t.y., I, 155-156; el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, el-Hey'etü'l-Misriyye el-âmme li'l-kitab: [Kahire] 1987, III, 213.

Namazların beş vakit olarak belirtildiği İsrâ ve Mîrac hadisi,¹⁰ bir bedevinin bir gün ve gece için Allah'ın farz kıldığı ibadete ilişkin sorusu üzerine Hz. Peygamber'in beş vakit namaza işaret ettiği hadis,¹¹ konu hakkındaki 'Ubâde b. Sâmit rivayeti¹², Hz. Ali'den nakledilen "Vitr farz olan namazlar gibi zorunlu değildir, ancak Rasûlullah'ın ortaya koyduğu (*sennehâ*) sünnetidir."¹³ sözü, Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'in farz namazları binek üzerinde kılmamasına rağmen vitri binek üzerinde kılmış olduğuna dair rivayeti¹⁴ ve "Üç şey vardır ki bana farz kılınmıştır ama sizin için nafîle hükmündedir: Vitr namazı, kurban kesmek ve kuşluk namazı"¹⁵ hadisi, bu konuda sıkça atıf yapılan deliller arasındadır.¹⁶

Hanefî eserlerinde kaydedildiğine göre, İmâmeyn vitrin hükmünü sünnet olarak belirlerken, haber-i vâhidle sabit olduğundan bu namazı inkar edenin kafir sayılmayacağı, bu namaz için ezanın gerekli olmayışı, yatsı namazına bağlı bir namaz oluşu ve her rekatinde kıraatin gerekliliği gibi sünnet alametlerini dikkate almıştır.¹⁷ Ancak aşağıda üzerinde durulacağı üzere bu hususların her birisi için Ebû Hanîfe'nin görüşüne uygun karşı açıklamalar mevcuttur.

Vitr namazının vâcib oluşu konusunda Ebû Hanîfe'nin görüşü, Hanefî kaynaklarında esas itibariyle "Allah size bir namaz ilave etmiştir ki o da vitir namazıdır. Yatsı ile sabah namazı arasında onu kılınız" hadisi¹⁸ ve Hz. Peygamber'in üç

¹⁰ Buhârî, "Salât", 1.

¹¹ Buhârî, "İman", 34.

¹² Abdullah b. Muhayriz'in rivayetine göre Kinaneoğullarından Muhdecî denen bir zat Şam'da Ebû Muhammed künyeli birisinin "Vitr vacibdir" dediğini işitti. Muhdecî dedi ki: Bunun üzerine Ubâde b. Sâmit'e gittim. Mescide giderken ona bu meseleyi açtım ve Ebû Muhammed'in söylediğini aktardım. Ubâde dedi ki: Ebû Muhammed hata etmiş. Rasûlullah'ı şöyle söylerken işittim: "Beş vakit namazı Allah kullara farz kılmıştır. Kim onları ifa eder, haklarını hafîfe almamak suretiyle onlardan hiçbir şeyi zaî etmezse, Allah katında cennete girmek için hak kazanır. Kim de onları ifa etmezse Allah katında bir hak kazanmaz, Allah isterse ona azab eder isterse onu cennetine koyar." bk. *el-Muvatta'*, "Salâtü'l-Leyl", 14; Ebû Dâvûd, "Vitr", 2.

¹³ Tirmizî, "Vitr", 2.

¹⁴ Buhârî, "Vitr", 6.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 231.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 155; Kâsânî, Ebû Bekir Alâeddin b. Mes'ûd, *Bedâ'ü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut 1986/1406, I, 270. Kâsânî, vitrin sünnet olduğunu savunanların delilleri arasında Vedâ hutbesinde Hz. Peygamber'in "Beş vakit namazınızı kılınız" emriyle, Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiğinde ona söylediği "Onlara, Allah'ın her bir gün ve gecede kendilerine beş vakit namaz farz kıldığını bildir." şeklindeki ifadesini de zikrederek, buna bağlanan sonucu şöyle aktarır: "Şayet vitir vacib olsaydı, her bir gün ve gecede farz kılınan altı olması gerekirdi. Çünkü vitrin farz olan beş namaza ilavesi nesih sayılır. Zira bu ilaveden önce beş vakit namaz, bir gün ve gecede yapılacak olan vazifenin tamamını ifade ediyordu. Ziyadeden sonra ise beş vakit, günlük vazifenin bir kısmına dönmüş olur ve neshe uğramış olur. Oysa Kitab ve meşhur hadislerin âhad haberlerle neshi caiz değildir."

¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 155-156; Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, I, 270-271.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 7; Ebû Dâvûd, "Vitr", 1; Tirmizî, "Vitr", 1; ez-Zeylâ'i, Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*, 2. bsk., y.y 1973, II, 109.

kez vurgulayarak söylediği “Vitrir gereklidir, kim vitir kılmazsa bizden değildir” ifadesiyle¹⁹ temellendirilmiştir.

Hanefiler, namazlara ilaveyi bildiren hadiste, mutlak emrin vücûb ifade etmesi prensibi dolayısıyla Hz. Peygamber’in bu namazı emrettiği ve ilavenin aynı türden ve belirlenmiş şeyler üzerine olması gerektiğinden, bunun nafîle değil farz namazlara bir ilave olduğu neticesini çıkarmışlardır. Bu yoruma göre *vitir* kelimesinin harf-i tarifli olarak (*el-vitr*) kullanıldığı ilgili hadis, sahabe’nin zaten sünnet olarak kılacağı²⁰ vitir namazının o günden itibaren vâcip olduğunu belirtmekte ve diğer hadiste bu namazı terk edene getirilen tehdit de bu hükmü teyid etmektedir. Nitekim sahabe, Hz. Peygamber’in vitri kılma emri karşısında vitrin ne olduğu yolunda bir soru sorma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Kâsânî, Hanefilere göre vitir namazının üç rekat olmasını da, üç rekatlık nafîle namaz örneği bulunmayışı sebebiyle vücûb delilleri arasında zikreder.²¹

Hanefî kaynaklarında vitrin sünnet olduğuna dair istidlal edilen hadislere itirazın temelinde, farz ve vâcip kavramları arasındaki farklılık öne çıkarıldığından, “Üç şey vardır ki bana farzdır...” hadisi ve beş vakit namazın farzîyetini gösteren diğer hadisler Ebû Hanîfe’nin benimsediği vücûb hükmüne aykırı görülmez. Dolayısıyla vitir farz olmadığına göre bu namazın ilavesiyle beş vakit farz altıya çıkmadığı gibi vitrin beş vakit namaza ilavesi de nesih anlamına gelmez. Ayrıca Hanefî kaynaklarında, Ebû Hanîfe’nin farz ve vâcip ayrımı konusundaki görüşlerinin cumhur tarafından yanlış yorumlandığı ya da dikkatten kaçırıldığına ilişkin Yusuf b. Halid es-Semtî ile arasında geçen bir konuşma nakledilir.²² Vücûb hükmünü benimseyen Hanefilere göre, vitrin vakti yatsının vakti olduğundan, yani bu namazın müstakil vakti olmayıp yatsıya tabi oluşundan hareket edilerek sünnet olduğuna hükmedilemez. Nitekim yatsının gecenin sonuna kadar tehiri mekruh görülürken vitrin tehiri müstehaptır. Bütün rekatlarda kıraatın gerekli sayılması ise bu namazın farz olma ihtimalinden dolayı bir nevi ihtiyattır; çünkü deliller vitri mutlak farz namazlara dahil etme imkanı vermemektedir. Cemaat, ezan ve ikâmete gelince, bunlar İslam’ın şeahirinden oldukları için mutlak farzlara

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 357; Ebû Dâvûd, “Vitrir”, 2.

²⁰ Kâsânî, hadiste vitrin harf-i tarifli gelmiş olmasından hareketle vitrin sahabe arasında uygulanması bilinen bir durum olmasından dolayı sahabe’nin vitrin ne olduğu konusunda Hz. Peygamber’den açıklama istemediklerini belirtir, bk. *Bedâ’ü’s-sanâ’i*, I, 271.

²¹ a.y.

²² Yusuf b. Halid es-Semtî Ebû Hanîfe’ye vitrin hükmünü sormuş o da “vacibdir” demiştir. Bunun üzerine Yusuf: “Küfre girdin ey Ebû Hanîfe” demiştir. Kâsânî, bu olayın, es-Semtî’nin Ebû Hanîfe’ye talebe olmasından önce cereyan ettiğini belirterek, bu zatın Ebû Hanîfe’nin vitir için vacibdir demesini farz gibi anlayarak onun farz namazlara bir ilave yaptığını zannetmiş olabileceğini söyler. Rivayetin devamında Ebû Hanîfe Yusuf b. Halid’e şöyle der: “Ben farz ile vacibin farkını yerle gök arasındaki fark gibi bilip dururken senin tekfirin beni hiç korkutur mu?” Ebû Hanîfe’nin iki kavram arasındaki farkı açıklamasından sonra o da kendisinden özür dileyerek Basra fukahasının önde gelenlerinden biri olmasına rağmen Ebû Hanîfe’nin ders halkasına katulmuştur. bk. Kâsânî, *Bedâ’ü’s-sanâ’i*, I, 271.

has kılınmışlardır. Dolayısıyla kadınların namazında, bayram ve kûsûf namazlarında da ezan ve ikâmete yer verilmemiştir.²³

Vitir namazının sünnet olduğu görüşüne sahip olan alimler, Hz. Peygamber'in verdiği önemden dolayı nafil namazları faziletine göre sıralarken bu namazın müekked sünnetlerin en güçlüsü olduğu veya en güçlüleri arasında yer aldığı ve dolayısıyla terk edilmemesi gerektiği konusunda hem fikirdirler.²⁴ Tahâvî, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin vitrin hükmü konusunda şöyle dediklerini aktarır: "Sünnet-i müekkededir, hiç kimse onu terk edemez, ama vâcip değildir."²⁵ Yine Hanefî kaynaklar Ebû Yusuf'un vitrin hükmünü ifade etmek üzere kullandığı "vâcip sünnet" (*sünnetün vâcibe*) ifadesini naklederek, bunun vitrin delilinin sünnet olması anlamına geldiğini açıklarlar.²⁶ Bu terimin Hanefî usul eserlerinde de "vâcibe yakın müekked sünnet" anlamında kullanıldığı görülmektedir.²⁷ Benzer biçimde bazı Mâlikî kaynaklarında vitrin hükmünü ifade etmek üzere kullanılan "vâcip sünnet" (*sünnetün vâcibe*) ifadesinin sünnet-i müekkede anlamına geldiği tasrih edilmiştir.²⁸ İsbîcâbî'den nakledilen bir ifadede o vitrin, sünnetin üst derecesinde olduğu için kaza edilmesi gerekli olan, ama farzdan daha düşük bir derecede olduğu için de inkarı küfrü gerektirmeyen bir hükme sahip olduğunu belirtmektedir.²⁹

Hanbelî kaynaklarında belirtildiğine göre, bu namazı terk eden kişiler hakkındaki tehdit, farzietini ifade için değil önem ve faziletini tekid için mübalağadır, dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in vitri kasten terk eden kimsenin kötü bir kimse olduğu ve şahitliğinin kabul edilmemesi gerektiği şeklindeki ifadeleri de böyle anlaşılmalıdır.³⁰ Hanefî metinlerinde yer alan, vitri toptan terk eden belde ahalisinin tedib edilmesi ve vazgeçmemeleri halinde daha ileri düzeylerde cezalandırılmaları yönündeki nakiller de kısmen Ebû Hanîfe'nin vücüb görüşüne yaslanmakla beraber, bazı yorumlarda, vitrin toplu terkine getirilen bu müeyyidenin genel olarak sünnetlerin terkine uygulanacak hükümler çerçevesinde

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 155-156; Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, I, 271.

²⁴ Msl. bk. Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebîr* (thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1999, II, 283-286.

²⁵ Tahâvî, *Muhtasarü ihtilâfî'l-ulemâ'*, ihtisar: Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (thk. Abdullah Nezîr Ahmed), Beyrut 1995, I, 224.

²⁶ Âlim b. el-Alâ el-Ensârî ed-Dihlevî el-Hindî, *el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye* (thk. Seccâd Hüseyin), 2. bsk., Karaçi 1996, I, 671; Burhâneddin el-Buhârî (İbn Mâze), *el-Muhîtü'l-Burhânî fî'l-fikhü'n-Nu'mânî* (thk. Ahmed İzzu İnaye ed-Dimaşki), Beyrut 2003, II, 20.

²⁷ Msl. bk. Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (thk. Refik el-Acem), Beyrut, 1997, I, 112; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî*, Beyrut 1994, II, 604.

²⁸ Sâlih b. Abdüssemi' el-Âbî, *es-Semerü'd-dânî alâ Risâleti'l-Kayrevânî = es-Semerü'd-dânî şerhu Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (thk. Ahmed Mustafa Kasım et-Tahtâvî), Kahire 2007, s. 672.

²⁹ *el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye*, I, 671.

³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 594; el-Buhûtî, Şeyh Mansûr b. Yunus, *Keşşâfü'l-knâ' an metni'l-İknâ'* (thk. İbrâhim Ahmed Abdülhamid), Riyad 2003, I, 491; İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbas Takiyyü'd-din Ahmed b. Abdülhalim, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, Beyrut 1987, II, 237.

değerlendirilebileceğine de işaret edilmektedir.³¹

1.2. Vitir Namazı İle İlgili Diğer Fıkhî Meseleler

Hanefîlere göre vitir namazı, cuma ve bayram namazlarında olduğu gibi belli kişilere değil, hür, köle, kadın ayırımı yapılmaksızın vücûba ehil olan herkese vâciptir.³² Diğer mezheplerde ise bütün müslümanlar için sünnet-i müekkede olmakla birlikte, “Üç şey vardır ki bana farzdır...” hadisi gereğince, Hz. Peygamber için farzdır. Onun bu namazı deve üzerinde kıldığına ilişkin rivayet ise bu durumun bir özre mebni olması, kendisine bu konuda izin verilmiş olması veya bu namazın ona seferde değil sadece ikâmet halinde farz olması ihtimalleriyle açıklanır.³³

Cumhura göre vitir namazının vakti, yatsı namazının edasından sabah namazı vaktine kadardır. Bilerek veya yanılarak yatsı namazının edasından önce vitri kılan kimse, vakti girmeden kıldığı için vitir namazını iade etmek zorundadır. Şâfîlere³⁴ ve Hanbelîlere³⁵ göre akşam ile yatsıyı cem-i takdîm ile akşam vaktinde kılan kimse, yatsı vakti girmemiş olduğu halde vitri vaktinden önce kıldığı yatsıyı takiben kılabilir. Mâlikîlere göre ise vitir namazının vakti, şafağın kaybolmasını (yatsı vaktinin girmesini) müteakip gerçek vaktinde kılınan yatsı namazının edasından sonra başlar; yani yatsı vakti girmeden vitir kılınamaz. Yine diğer mezheplerden farklı olarak Mâlikîler, sabah namazı vaktinin girmesinden namazın fiilen kılınmasına kadar olan zamanı vitir için “zaruri vakit” sayarak, bu vakte kadar özürsüz tehirini mekruh görmekle birlikte vitrin bu vakitte kılınabileceğini kabul etmiş olurlar.³⁶

Ebû Hanîfe’ye göre vitrin vakti yatsının vakti olmakla birlikte eda sırası (*tertib*) bakımından yatsıdan sonraya konmuştur. Yatsıdan bağımsız müstakil bir namaz olmasına rağmen, sıralama sebebiyle yatsı kılınmadan önce edası caiz değildir; fakat unutarak vitri yatsıdan önce kılan veya vitri kıldıktan sonra yatsıyı abdestsiz olarak kıldığını fark eden kimsenin kılmış olduğu vitir namazı, iki namaz arasındaki tertib bir özür sayılan unutmama sebebiyle bozulduğundan geçerli sayılmıştır.³⁷

³¹ *el-Fetâva't-Tâtârhâniyye*, I, 671; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Beyrut 2003, I, 441; Abdülganî en-Nâblusî, *Keşfü's-sitr 'an farziyyeti'l-vitr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, nr. 385, vr. 98^b.

³² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 271.

³³ Buhûtî, *Keşşafü'l-kma'*, I, 490; Şihâbüddîn el-Karâfi, *ez-Zehîre* (thk. Saîd A'râb) Beyrut, 1994, II, 392; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 516

³⁴ Muhammed eş-Şirbînî el-Hatib, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, Mekke t.y., I, 232.

³⁵ el-Buhûtî, *Keşşafü'l-kma'*, I, 492.

³⁶ Karâfi, *ez-Zehîre*, II, 395.

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 150; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 272.

Fukahâ, “Gece kıldığınız namazın sonuncusu vitir olsun”³⁸ hadisinden hareketle, vitrin gece kılınan nafîle namazların sonuncusu olarak kılınması konusunda ittifak halindedir. Dolayısıyla yatsıdan sonra nafîle kılmak isteyen kimse vitri nafîleden sonraya bırakır, ama uyanabileceğinden emin değilse hadiste tavsiye edildiği üzere³⁹ uyumadan önce vitri kılması müstehabdır.⁴⁰

Vitr namazının bir, üç, beş, yedi, dokuz veya on bir rekat olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Farklı mezhep âlimlerinin vitir namazı ve öncesinde kılınması tavsiye edilen namaz (*şef'*) konusundaki görüşleri dikkate alındığında, vitrin rekat sayısı ile ilgili tanımlamaların genellikle üç rekat çerçevesinde temellendirildiği söylenebilir.⁴¹

Hanefîlere göre vitir namazı, ramazan ayında ve ramazan dışında, akşam namazında olduğu gibi ikinci rekatta teşehhüd ve ardından üçüncü rekattaki teşehhüdden sonra selamla tamamlanan üç rekattan oluşur.⁴² Akşam namazının kılınışından farkı, vitirde üçüncü rekatta da Fâtihâ'dan sonra ayet okunmasıdır. Teşehhüdü unutarak üçüncü rekata kalkan kimse tekrar oturmaz.⁴³ Hanefî kaynakları, vitrin fasılasız üç rekattan farklı olarak kılınmasına delil gösterilen rivayetleri, vitir namazı hakkındaki hükmün kesinleşmesinden önceki döneme ait sayarlar.⁴⁴

Şâfîlilere ve Hanbelîlere göre vitir en az bir, en çok on bir rekattır. “Gece namazı ikişer ikişerdir. Sabah namazı vaktinin girmesinden endişe ettiğin zaman bir rekat daha kılarak vitri tamamlama”⁴⁵ hadisine dayanarak tek rekat kılmanın kerahetsiz caiz olduğunu kabul etmekle birlikte, tek rekatla yetinmeyi evlâ bulmayarak en az üç rekat kılınmasını tavsiye ederler. Vitri üç rekat olarak kılmak isteyen kişi, ikinci rekattın sonunda selam verip üçüncüyü müstakil olarak kılabilir.⁴⁶ Hanbelîlere göre iki rekattan sonra bir süre ara vermek sünnet, sonrasında kılınacak tek rekattı ayırmak amacıyla arada konuşmak müstehabdır.⁴⁷ Şâfîlilere göre imamın üç rekattı birlikte kıldırması karışıklığı önleme bakımından efdaldır. Öte yandan Şâfîliler'e ve Hanbelîlere⁴⁸ göre ikinci rekatta teşehhüd veya selam olmaksızın vitrin üç rekat kılınması ve sadece son rekatta teşehhüdden sonra

³⁸ Buhârî, “Salat”, 84; “Vitr, 4; Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 151.

³⁹ bk. Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 162, 163.

⁴⁰ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 232; İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 596-597.

⁴¹ Tahâvî vitrin üç rekat olduğu konusunda icma olduğunu belirtir; bk. Tahâvî, *Muhtasarü ihtilâfî'l-ulemâ'*, I, 226.

⁴² bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 89; Dârimî, “Salât”, 212; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 164; Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, I, 271.

⁴³ Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, I, 273.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâ'ü's-sanâi'*, I, 272.

⁴⁵ Buhârî, “Teheccüd”, 10, “Salât” 84; Müslim; “Müsâfirîn”, 146, 147, 159.

⁴⁶ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 231.

⁴⁷ Buhûti, *Keşşafü'l-kmâ'*, I, 494.

⁴⁸ Buhûti, *Keşşafü'l-kmâ'*, I, 494.

selam verilmesi de mümkündür. Şâfîiler burada, vitirle akşam namazının birbirinden ayırt edilmesini hedeflemişlerdir.⁴⁹ Vitirin üç rekattan fazla kılınması durumunda Hz. Peygamber'den bu konuda gelen rivayetlerin yorumuna bağlı olarak fıkıh kitaplarında farklı uygulama biçimlerine işaret edilmiştir.

Vitir namazı Mâlikîlere göre tek rekattır. Ancak onlar da “Gece namazı ikişer ikişerdir...” hadisi sebebiyle, bu tek rekattan önce selamla ayrılmış müstakil niyetle iki rekât daha kılınmasını gerekli görürler. Öncesinde iki rekât olmaksızın tek rekât veya fasılasız üç rekât olarak kılmak, bu şekilde kılan bir imama uyulması haricinde mekruh görülmüştür.⁵⁰ İbn Hazm vitirin ikişer kılınan on iki rekât ve sonrasında tek rekât olarak kılınmasını tercih etmiştir.⁵¹ Ca’ferîlere göre de vitir tek rekattır, ancak gece namazından ayrı olarak kılınan iki rekâtlik namaz (şef’) da revâtıbdan sayılmıştır.⁵²

Hanefîlere göre vitir namazı vâcib olduğundan, özrü bulunmayan kimseler için kıyam şart olduğu gibi, yine özürsüz olarak binek üzerinde kılınması da caiz değildir.⁵³ Bu namazı sünnet kabul eden fukahaya göre ise kıyama gücü yetse bile kişinin oturarak ya da binek üzerinde vitir kılması caizdir.⁵⁴

Vitir namazını nafil/sünnet kabul edenler nafil namazlarla ilgili kural gereği, vâcib olduğu görüşünde olan Ebû Hanîfe ise bu namazın farz ve nafilîye ihtimali bulunmasından dolayı ihtiyaten bütün rekâtlarında kıraati gerekli görmüşlerdir.⁵⁵ Hanefîler⁵⁶ ve Hanbelîler⁵⁷ üç rekâtlik vitir namazının ilk rekâtında A’lâ sûresi, ikincisinde Kâfirûn sûresi ve üçüncü rekatta İhlâs sûresinin okunmasının mendup olduğu görüşündedir. Ancak Hanefîlere göre, mutlak bir kural olarak anlaşılması için, Fâtihâ dışında hadiste belirtilen sureler Hz. Peygamber’e ittibâen bazan okunabileceği gibi bazan da başka ayetler okunmalıdır.⁵⁸ Şâfîî ve Mâlikîler ise konuyla ilgili farklı rivayetleri dikkate alarak ilk iki rekatta aynı sureleri zikretmekle beraber üçüncü rekatta İhlâs’la birlikte Muavvizeteyn’in de okunma-

⁴⁹ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 232.

⁵⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (thk. Ali Muhammed Muavvaz, Âdil Ahmed Abdülmevcüd), Beyrut 1996, II, 441.

⁵¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1348 h., III, 42.

⁵² İbn Mutahhar el-Hillî, *Münteha'l-matlab fi tahkiki'l-mezheb*, Meşhed 1415, IV, 19-21; eş-Şehîdî's-Sânî, *er-Ravdatü'l-behiyye fi şerhi'l-Lüm'ati'd-Dimaşkiyye (li'ş-Şehîdî'l-evvel)*, Beyrut ts., I, 300.

⁵³ Tahâvî, *Muhtasarü ihtilâfi'l-ulemâ'*, I, 225; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 271.

⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 593; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 271; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 447; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 517.

⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 272.

⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 164.

⁵⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 599.

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, I, 272-273.

sını mendup sayarlar.⁵⁹

Vitirde kunutun meşruiyeti konusunda Mâlikîler hariç⁶⁰ ulema ittifak etmiştir. Hanefîlere göre sene boyunca kılınan vitir namazlarının üçüncü rekatında kıraatten sonra rükûya varmadan önce eller kaldırılarak tekbir alındıktan sonra kunut duası okunur. Kunut okumak Ebû Hanîfe'ye göre vâcip, İmâmeyn'e göre sünnettir. Kunutta Hz. Ömer'den nakledilen "Allâhümme innâ neste'inüke..." ve "Allâhümme iyâke na'büdü..." duaları okunur.⁶¹ Bunu okumaya güç yetiremeyenler "Rabbenâ âtinâ..." duasını okur veya üç kere "Allâhümma'ğfir lî" veya üç kere "Yâ Rabbi!" der. Tercih edilen, hem imamın hem de cemaatin kunut duasını sessizce okumasıdır. Kunutu unutan kimse rükûda veya rükûdan başını kaldırdıktan sonra bunun farkına varırsa kunut sorumluluğu düşer. Ancak vâcibi terk ettiğinden dolayı selam vermeden önce sehiv secdesi yapar. Şâfiî bir imama uyan kimse bu mezhepteki görüşe uyararak imama birlikte rükûdan sonra kunut yapar. Üçüncü rekatın rükûunda imama yetişen kimse hükmen kunuta yetişmiş sayılır ve kendi başına tamamladığı rekatlerin sonunda kunut yapmaz.⁶²

Şâfiîlere⁶³ göre ramazan ayının son yarısında, Hanbelîlere⁶⁴ göre ise bütün sene içinde kılınan vitir namazlarında vitrin son rekatında rükûdan kalktıktan sonra kunut mendupdur. Her iki mezhebe göre de yukarıda belirtilenlere ilave veya onlardan farklı dualar bulunmaktadır.

Hanefîler vitrin ramazanda camide teravihin devamı olarak cemaatle kılınmasının mendup olduğu görüşündedirler. Ramazan dışında vitri cemaatle kılmak mekruhtur.⁶⁵ Şâfiîler⁶⁶ ve Hanbelîler⁶⁷ vitrin ramazan dışında cemaatle kılınmasının sünnet olmadığı ama ramazanda teravihten sonra cemaatle kılmanın mendup olduğu görüşündedirler.

Yatmadan önce vitri kılıp sonra gece namazı kılmak isteyen kimse, bütün mezheplere göre, istediği kadar gece namazı kılar ve "Bir gecede iki vitir kılınmaz"⁶⁸ hadisi gereğince vitri iade etmesi gerekmez. Kaynaklarda Hz. Ebû Bekir, Ammâr b. Yâsir, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Hüreyre ve Aişe'den başka Tâvûs, Neha'î, Mâlik, Evza'î ve Ebû Sevr'den de bu yönde görüşler bulunduğu aktarıl-

⁵⁹ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, II, 296; Karâfi, *ez-Zehîre*, II, 394-395. İlgili hadisler için bk. Ebû Dâvûd, "Vitr", 4; Tirmizî, "Vitr", 9.

⁶⁰ Mâlikîlere göre vitirde kunut yoktur. bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 447.

⁶¹ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr* (thk. Muhammed Zührî en-Neccâr), Beyrut 1987, I, 249 vd.

⁶² İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, I, 444; Burhanpurlu Şeyh Nizam v.dig., *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, Beyrut 2000, I, 123-124.

⁶³ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, II, 291-292.

⁶⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 580.

⁶⁵ *el-Fetava't-Tâtârhanîyye*, I, 670.

⁶⁶ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 233; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 509-510.

⁶⁷ Buhûti, *Keşşâfî'l-kmâ'*, I, 490.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Vitr", 9; Tirmizî, "Vitr", 13.

maktadır.⁶⁹

Dahhâk b. Müzâhim'den naklen seferde vitir mükellefiyeti olmadığına dair bir görüş bulunmakla birlikte, Hz. Peygamber'in seferde iken vitir kıldığı rivayeti sebebiyle vitir namazının ikamet halindeki hükmünün, sefer halinde de geçerli olduğu kabul edilmiştir.⁷⁰

Hanefîler, sabah namazı vakti girdiği halde vitri ister bilerek ister unutarak kılmamış olana kunutla birlikte kaza gerekir demiştir. Ebû Hanîfe'ye göre vâcip, amel bakımından farzlara mülhak olduğundan farzla vâcip arasındaki tertib sebebiyle, sabah namazını kılariken vitri kılmadığını hatırlayan kimsenin namazı, eğer vitri kılacak kadar zaman var ise fâsid olur. İmâmeyn de bu konudaki hadise⁷¹ istinaden sünnet kabul ettikleri vitrin kazasının gerekliliğine hükmetmişlerdir.⁷²

Mâlikîlere göre vitrin zaruri vakti sabah namazının kılınmasına kadar olduğundan, kişi sabah namazını kıldıktan sonra vitri kılmadığını hatırlarsa kaza etmez. Namazda iken hatırlarsa ve sabah namazı için yeterli vakit varsa namazını kesip vitri kılması gerekir.⁷³ Hanbelîler sabah namazı vaktinin girmesiyle vitrin vakti çıkmış olacağından bu durumda kişinin vitri isterse iki rekatiyle birlikte mendub olarak kaza edebileceğini belirtirler.⁷⁴

Şâfiîlere göre kaza edilmeyeceğine dair görüşler de bulunmakla beraber, yukarıda işaret edilen hadise dayanılarak kazası müstehab görülmüştür.⁷⁵

İbn Hazm'a göre kasten terk eden kişi vitri kaza edemez ancak uyku ve unutma sebebiyle kılınmayan vitir namazları aradan yıllar geçse bile hatırlandığında kaza edilir.⁷⁶ Şevkânî de, sahabe, tabiin ve müctehid imamlardan vitrin kazasını meşru görenlerin isimlerini aktararak, vitrin kazasıyla ilgili farklı görüşleri sekiz başlık altında sayar.⁷⁷

Vitir namazından sonra üç kere “Sübhâne'l-meliki'l-kuddûs” denmesi ve

⁶⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 597-599; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 448; Nevevî, *el-Mecmû'*, III, 509; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadir*, I, 454.

⁷⁰ bk. *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, III, 226-228.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 44; Ebû Dâvûd, “Vitir”, 6.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, I, 155; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer ed-Dımaşkı, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürrü'l-muhtâr*, İstanbul 1984, II, 5.

⁷³ Karâfi, *ez-Zehve*, II, 396.

⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 595.

⁷⁵ Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, II, 287-289.

⁷⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 101 vd.

⁷⁷ Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr: Şerhu Münteka'l-ahbâr*, Beyrut 1973, III, 58-59.

üçüncü söyleyişte sesin yükseltilmesi müstehab görülmüştür.⁷⁸

2. Abdülganî en-Nâblusî ve *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* Adlı Risâlesi

Gündüz namazlarını çift (*şef'*) olarak farz kılıp akşam namazıyla bunları tek sayıya ulaştırın ve gece namazlarını da çift olarak farz kılıp vitirle tek sayıya ulaştırın Allah'a hamdolsun. (Nâblusî, *Keşfü's-sitr*, vr. 94^a)

2.1. Vitr Namazı Hakkındaki Literatür

Vitr namazının hükmü ve diğer fikhî meseleleri, hadis mecmualarının ilgili kısımlarında ve fikhî kitaplarında ibadat bahisleri içinde ele alınmıştır. Ayrıca vitir namazı hakkında müstakil eserler kaleme alınmış olmakla birlikte sayıları fazla değildir. Bunların ilk örneklerinden birisi, hicrî 3. asrın sonlarında yaşayan Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin (ö. 294/906) vitir namazı ile ilgili hadisleri bir araya getirdiği *Kitâbü Sâlati'l-vitr*⁷⁹ isimli eseridir. Konuyla ilgili literatür hakkında bir değerlendirme yapan M. Zâhid el-Kevserî, daha sonraki asırlarda bu konuyu müstakil olarak ele alan yahut müstakil bir problem alanı olarak inceleyen metinler arasında Ebû Hanîfe'nin "vitrin vâcip olduğu" yönündeki görüşüne ağır tenkitler yöneltmesi sebebiyle atıfta bulunduğu ve eleştirdiği Mervezî'nin kitabından başka, yine bir Şâfiî olan 'Alemüddîn es-Sehavî'nin (ö. 643/1245) vitirle ilgili meseleleri açıklayan ve vitrin önemine kesin ifadelerle işaret eden bir hadis cüzü bulunduğuna dikkat çeker. Kevserî daha sonra, vitir konusunda sağlam bilgi bulunabilecek kaynaklar olarak Abdülganî en-Nâblusî'nin *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* risâlesinin yanı sıra modern dönemde yazılmış olan Muhammed Enver Şâh el-Keşmîrî'nin (ö. 1352/1933) *Keşfü's-sitr an salâti'l-vitr* adlı risâlesi⁸⁰ ile Zafer Ahmet et-Tehânevî'nin *İ'lâû's-sünen*'inin ilgili kısmını zikreder.⁸¹

Kevserî'nin işaret ettiği bu metinler yanında, teravih namazı dolayısıyla vitir namazını da ele alan Kâsım İbn Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) *Risâle fi't-terâvîh ve's-sâlat ba'de'l-vitr*⁸² ve İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *Ref'u's-sitr 'an*

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 406; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 233, İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 601.

⁷⁹ Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Kitâbü Sâlati'l-vitr* (thk. Muhammed Ahmed Âşûr - Abdül-mün'im Cemâl el-Kûmî), Kahire 1993.

⁸⁰ Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh b. Muazzam Şâh, "Keşfü's-sitr 'an sâlati'l-vitr", *Mecmû'atü resâilî'l-Keşmîrî*, el-Meclisü'l-İlmî: Karaçi 1996, I, 337-511.

⁸¹ Abdülganî en-Nâblusî, *Keşfü's-sitr 'an farziyyeti'l-vitr*, 2. baskı, Kahire 2007, "Kevserî'nin takdîmi", s. 15-16. Kevserî bu literatür değerlendirmesini ilk olarak *en-Nüketü't-tarîfe* isimli eserinde, binek üzerinde vitir namazının kılınması ile ilgili hadisleri değerlendirdiği kısımda yaparak farz ve vâcip arasındaki farka da değinir. bk. *en-Nüketü't-tarîfe fi't-tahaddüs 'an rudi'di İbn Ebî Şeybe*, Matbaatü'l-Envâr: Kahire 1365, s. 166-168.

⁸² Zeynüddîn Kasım b. Abdullah es-Südüni İbn Kutluboğa, *Risâle fi't-terâvîh ve's-sâlat ba'de'l-vitr*, [t.y.] Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1016, vr. 107-112.

hukmi's-salâti ba'de'l-vitr.⁸³ başlıklı risâlelerini de vitir literatürü içerisinde değerlendirmek mümkündür.⁸⁴ Vitir namazı ile ilgili Türkçe kaleme alınmış müstakil araştırmalarda, daha ziyade bu namazla ilgili hadislerin değerlendirilmesi öne çıkmaktadır.⁸⁵

2.2. Abdülganî en-Nâblusî ve İlmî Kişiliği

İlmî gelenek sahibi köklü bir ailenin üyesi olarak Dimaşk'ta dünyaya gelen Abdülganî b. İsmail en-Nâblusî (1050/1641-1143/1731), ilk hocası olan babasının da aralarında bulunduğu dönemin önemli âlimlerinden erken yaşlarından itibaren ilim tahsil eder.⁸⁶ İlk tedris tecrübesini 20'li yaşlarında Emeviye Camii'nde verdiği derslerle elde eden müellif, bir dönem Dimaşk'ın güney kısmında yer alan el-Meydan mahallesinde kadılık yapar, ancak kısa bir süre sonra Emeviye Camii'ndeki derslerine geri döner. Burada 1075/1664-65 yılından 1090/1679 yılının sonuna kadar süren tedris döneminde öğleden önceleri muhtelif konularda ders verirken, öğleden sonraları hadis ve tasavvufa ağırlık verir.⁸⁷

Kâdirî ve Nakşibendî tarikatlarına intisabı bulunan Nâblusî, 1091-1097/1680-1686 yılları arasında Emeviye Camii'ndeki derslerini bırakarak kendi evinde yaklaşık yedi yıl sürecek bir halvete çekilir. Halveti esnasında sadece çok yakın çevresinden sınırlı sayıda kişiye ders verirken, öte yandan eser telifiyle meşgul olur.⁸⁸ Halvet sonrası dönemde aralarında Konya, Edirne, İstanbul, Lübnan, Kudüs, Mısır ve Hicaz'ın da bulunduğu İslam coğrafyasının önemli merkezlerine seyahat eden Nâblusî, memleketindeki Selimiye Medresesi'ne müderris olur. Bu dönemde ayrıca evinde ve Emeviye Camii'nde de ders halkaları teşkil eder. Kısa bir süre Dimaşk müftülüğü görevinde de bulunmuş olan müellif, 24 Şaban

⁸³ Şihâbüddîn İbn Hacer el-Heytemî, *Ref'u's-sitr 'an hukmi's-sâlat ba'de'l-vitr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 882, vr. 68-83.

⁸⁴ Vitirle ilgili müellif kaydı bulunmayan bazı risaleler daha vardır. Mesela bk. *Fasl fi'l-vitr ve'nevâfil*, Süleymaniye Kütüphanesi, M. Arif - M. Murad, nr. 000173/10, vr. 134-146; *Fî Beyâni salâti'l-vitr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 683/10, vr. 1-18; *Risâle fi beyâni'l-me's'eletheyn: salâti'l-vitr ve'l-vasl ve'l-fâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 696/1, vr. 1-18; *Risâle fi't-terâvih ve'l-vitr ve'l-kumût*, Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan, nr. 816-02, vr. 133-146.

⁸⁵ Msl. bk. Rukiye Koçak, *Vitir Namazı ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, (yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006; Dursun Demir, *Vitir Namazıyla İlgili Hadisler ve Değeri* (yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006; Büşra Yüzügüldü, "Hanefî ve Şâfiî Mezheplerinde Vitir Namazı", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 45, sy. 4 (2009), s. 61-88.

⁸⁶ Nâblusî'nin okuduğu dersler ve hocaları için bk. Muhammed Ahmed Matar Câsim ed-Düleymî, "Mukaddime", Abdülganî b. İsmail b. Abdülganî ed-Dimaşkî en-Nâblusî, *el-Cevherü'l-küllî Şerhu 'Umde'ti'l-musallî* (nşr. M. A. Matar Câsim ed-Düleymî, Beyrut 2007) içinde, s. 35-43.

⁸⁷ Alaaddin Bekrî, *Bir Çağın Öncüsü, Abdülganî Nablusî, Hayatı ve Fikirleri* (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1995, s. 87-96; Ahmet Özel, "Nablusî, Abdülganî b. İsmail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, 268.

⁸⁸ Nâblusî'nin halvet döneminin ayrıntıları için bk. Bekrî, *Bir Çağın Öncüsü*, s. 97-118.

1143'te (4 Mart 1731) Dimaşk'ta vefat etmiştir.⁸⁹

Birçok yetkin talebe yetiştiren⁹⁰ ve İslam ilimlerine dair çok sayıda eser telif eden Nâblusî, özellikle mutasavvıfların eserlerine yazdığı şerh ve haşiyelerle tanınmaktadır.⁹¹ Ayrıca devrinde tartışma konusu edilen bazı tasavvufî uygulamalar (semâ ve mûsikî gibi) başta olmak üzere birçok meselenin fikhî hükmünü konu edinen farklı boyutlarda fikhî risâleler kaleme almıştır. Bu metinlerde ele aldığı konuyla ilgili farklı görüşleri tenkit edip tercihte bulunabilecek seviyede bir fikhî birikimi haiz olduğu anlaşılan Nâblusî,⁹² bununla birlikte tıpkı çağdaşı Şah Veliyyullah gibi dört mezhebin dışındaki mezhepleri taklid etmeyi doğru bulmaz. Mezhepler arasında geçişliliği ve farklı meselelerde farklı mezheplerin görüşlerini tatbik etmeyi caiz görür, fakat Dihlevî'den farklı olarak telifke cevaz vermez.⁹³

2.3. Abdülganî en-Nâblusî'nin *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* Adlı Risâlesi

Nâblusî'nin kaleme aldığı fikhî risâlelerden birisi, vitir namazını ele almakta ve *Keşfü's-sitr an farziyyeti'l-vitr* başlığını taşımaktadır. Risâle'nin yazılış tarihi, Nâblusî'nin Emeviye Camii'nde ders verdiği halvet öncesi döneminin son günlerine rastlamaktadır (12 Zilkade 1089/25 Aralık 1678).⁹⁴

Farklı yazma nüshaları bulunan risâle⁹⁵ ilk defa M. Zâhid el-Kevserî'nin takdimiyle 1370/1951 yılında Mısır'da neşredilmiştir.⁹⁶ Kevserî bu tarihten altı yıl kadar önce kaleme aldığı *en-Nüketü't-tarîfe* isimli eserinde bu risâleye atıfta bulunarak vitrin hükmüyle ilgili bazı bilgiler aktarmaktadır.⁹⁷ Dolayısıyla, Kevserî'nin dikkat çekmesinin *Keşfü's-sitr* risâlesinin neşrine vesile olduğu ve kendisinin de önem atfettiği bu risâleye takdim yazdığı söylenebilir. Nitekim risâlenin

⁸⁹ Bekrî, *Bir Çağın Öncüsü*, s. 119-128; ed-Düleymî, "Mukaddime", s. 31-33; Özel, "Nâblusî, Abdülganî b. İsmail", s. 268.

⁹⁰ Talebeleri için bk. Düleymî, "Mukaddime", s. 44-72 (Düleymî, Nâblusî'nin altmış beş talebesinin ismini sıralamaktadır).

⁹¹ Nâblusî'nin 300 civarındaki eserlerine dair değerlendirmeler için bk. Bekrî, *Bir Çağın Öncüsü*, s. 215-239; Düleymî, "Mukaddime", s. 72-85.

⁹² Özel, "Nâblusî, Abdülganî b. İsmail", s. 268.

⁹³ Özel, "Nâblusî, Abdülganî b. İsmail", s. 268-269. Nâblusî'nin ictihad, taklid, mezhep ve telifle ilgili görüşleri için bk. Abdülganî en-Nâblusî, "Hulâsatü't-tahkîk Risâlesi", *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması* (haz. Şükrü Özen, İstanbul 1987) içinde, s. 123-155. Şah Veliyyullah'ın bu konudaki görüşleri için bk. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa* (nşr. Muhammed Şerîf Sukker), Beyrut 1992, I, 442, 450; a.mlf., *'İkdu'l-cîd fi ahkâmî'l-ictihâd ve't-taklîd* (nşr. Kusa Muhibbuddin el-Hatîb), Kahire 1398, s. 20.

⁹⁴ Abdülganî en-Nâblusî, *Keşfü's-sitr 'an farziyyeti'l-vitr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, nr. 385, vr. 101^b.

⁹⁵ Neşre esas alınan nüshalar hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

⁹⁶ Kevserî vefatından yaklaşık bir yıl önce (10 Zilkade 1370 h.) bu neşre bir takdim yazmıştır.

⁹⁷ Kevserî, *en-Nüketü't-tarîfe*, s. 166.

neşrine yazdığı takdimde, Mısırlı edib Ahmed Hayri Bey'in (ö. 1967)⁹⁸ bu risâleyi neşretmek istediğini ve kendisinden risâleyi gözden geçirerek bir mukaddime yazmasını istediğini aktarır. Kevserî'nin bu talebi kabul etmesinde muhtemelen Abdülganî en-Nâblusî'nin merviyâtını rivayete genel icazetinin bulunması da etkili olmuştur.⁹⁹ Risâlenin neşrinde hangi yazma nüshanın kullanıldığına ve nasıl bir usul takip edildiğine dair bilgi verilmemektedir.¹⁰⁰

Bu makalede risâlenin Türkiye kütüphanelerinde bulunan farklı el yazma nüshaları bahsi geçen matbu metinle karşılaştırılarak tahkik edilmiş, matbu nüshada ve yazma nüshalarda yer alan eksiklikler bu şekilde giderilmeye çalışılmıştır.

Nâblusî'nin risâlesi, vitir konusunda kaleme alınmış az sayıdaki müstakil eserlerden birisi, hatta bunların en son kaleme alınanlarından olması hasebiyle önemlidir. Hanefî muhitinde yaşayan ve bulunduğu bölgede müderrislik görevinin yanında müftülük ve kadılık vazifelerini de icra eden, aynı zamanda tasavvufi yönüyle de itibar gören bir alim tarafından kaleme alınmış olması ise risâlenin önemini daha da artırmaktadır.

Müellif risâlenin telif sebebini, İslam ilim geleneğinde sıklıkla karşımıza çıkan bir gerekçeyle açıklar: “Bazı kardeşlerin talebi üzerine ve başka bölgelerdeki insaf ehli kimselerin istifadesi için”.¹⁰¹ Risâlenin odaklandığı meseleler göz önüne alındığında müellif muhtemelen başka mezhep müntesipleriyle birlikte yaşayan Hanefîlerin, vitrin sünnet olduğuna inanan farklı mezhep müntesiplerine iktida ederek namaz kılmaları durumunda ortaya çıkabilecek sorunlara dikkat çekmeyi de hedeflemiş gibidir. Nitekim Kevserî de risâlenin, bu ihtilaflı konuda ilgili hadislerin rivayet ve dirayet yönlerini, ilgili fıkıh kitaplarının şerhlerini ve hadislerin kaynaklarını kolayca elde edemeyecek kimseler için faydalı olduğuna işaret eder.¹⁰²

⁹⁸ Kevserî'nin yakınında bulunan bu zât hakkında bilgi için bk. Nâblusî, *Keşfü's-sitr* (Kâhire), “Kevserî'nin takdîmi”, s. 14, n. 2.

⁹⁹ Silsilesi şöyledir: Kevserî hocası el-Hasen el-Azduvâî'den, o es-Seyyid Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'den, o Muhammed Emin b. İbn Âbidîn'den, o İsmail b. Abdülganî en-Nâblusî'nin iki oğlu Abdülkadir ve İbrahim'den, onlar da dedelerinden. bk. Nâblusî, *Keşfü's-sitr* (Kâhire), “Kevserî'nin takdîmi”, s. 17.

¹⁰⁰ Risâlenin 2007 yılındaki ikinci baskısında da bu bilgiler yer almaz. Ancak bu baskıda ilk baskıda bulunmayan bazı ilaveler yer almaktadır. Sözelimi Muhammed Ebû Zehra, Kevserî'yi tanıtan bir takdim yazmıştır. Ayrıca metne bazı kitap ve şahıslara ilişkin malumatlar dipnot olarak eklenmiştir. Ayet ve hadislerin kaynakları da gösterilmiştir. Ancak metinde yer yer ifade eksiklikleri ve hatalı anlatımlar söz konusudur. Bu hususlar, elinizdeki çalışmanın sonunda yer alan tenkitli neşirden takip edilebilir.

¹⁰¹ Nâblusî, *Keşfü's-sitr*, vr. 94^a.

¹⁰² Nâblusî, *Keşfü's-sitr* (Kâhire), “Kevserî'nin takdîmi”, s. 14-15. Ebû Hanîfe'nin vücup görüşünün desteklemek üzere vitir namazının önemine değinen farklı mezhep müntesiplerinin değerlendirilmelerini aktaran Kevserî, Alemüddin Sehavî'den naklen “Anlayış sahibi olan bir kimse bu delillerden sonra vitrin, bu namaza devam hususunda beş vakit namaza ilhak edildiğinden şüphe

Nâblusî, risâlenin başlığında “farziyyet” kelimesine yer verir. Çünkü o, Ebû Hanîfe’den vitir namazı hakkında nakledilen ve mezhep içinde kabul gören vücûb görüşünün savunmasını, karşı görüş sahiplerinin eleştirdiği “farz” kavramı aracılığıyla yapmaktadır. Müellif, vitrin “farziyyetini” temellendirmek üzere ilk olarak farz kavramını tahlil eder. Buna göre farz, amelî ve itikadî olmak üzere iki kısımdır. İtikadî farzlar, inkâr edenin tekfir edilmesine imkân veren farzlardır. Ancak amelî farzı inkâr eden tekfir edilmez. Çünkü amelî farzın anlamı, bir fiilin sadece yapılmasının gerekliliği bakımından farz kabul edilmesidir; bunun farz olduğuna inanmak farz değildir. Buna göre, vitir hakkındaki deliller, vitrin mutlaka yerine getirilmesi gereken bir ibadet olduğunu bize göstermekle beraber, yapısı ve nitelikleri bakımından gerekli şartları tam olarak taşıdığı için inanç bakımından münkirini tekfir etmeyi gerektirecek özellikte değildir.¹⁰³

Nâblusî bu noktada, farzlar konusunda müctehidlerin verdiği hükümlerin bir kısmının sadece o meselenin uygulamasıyla ilgili oluşunun, yani bir farzın amelî veya itikadî olup olmadığı hususunun sadece Hanefîlere ait bir değerlendirme olmadığını, aksine diğer müctehidlerde de benzer bir ayırımın mevcut olduğunu göstermek üzere bazı karşılaştırmalar yapar. Böylece vitrin farziyeti hükmüne, diğer mezhep görüşleriyle usûl düzeyinde bir temellendirmeye başvurarak alan açmaya çalışır. Örnek olarak seçtiği mesele abdesttir. Abdestte mezheplerin ittifak ettiği dört farz (kollarla beraber ellerin, yüzün ve ayakların yıkanması, başın meshedilmesi) dışında diğer mezheplerce öne sürülen “niyet ve tertib” (Şâfiîler), “yıkanan organların ovalanması (*delk*)” (Malikîler) ve “tesmiye, maz-maza ve istinşakın” (Hanbelîler) mutlaka yerine getirilmesi gereken işler (*farz*) arasında kabul edilmesi bu tasnif çerçevesinde ele alınır. Meselâ Şâfiî’ye göre yukarıdaki iki husus abdestin tamam olması için farz, yani mutlaka yapılması gereken işler olmasına rağmen bunları inkâr eden tekfir olunmaz. Aynı durum Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’in verdikleri hükümler için de söz konusudur. Bu sayılan hususlar, bunları kabul edenler açısından *amelî farz*lardır ve abdest ayetinde zikredilen dört farza ilave olarak gerekli sayılmışlardır. Bu tespitin vitrin farziyeti bakımından anlamı şudur: Nasıl ki şart koşanlara göre bu işlemler abdestin sahih olabilmesi için gerekli amelî farzlar ise, vitir namazı da Ebû Hanîfe’ye göre itikaden farziyeti konusunda icmâ bulunan beş vakit namaza ilave olarak *amelî farz*dır.¹⁰⁴

Nâblusî’nin farz kavramı çerçevesindeki bu tespiti, fıkah kitaplarının vitir namazı ile ilgili kısımlarında pek rastlanmayan bir açıklama tarzına dayanmaktadır.

edemez” hükmüne yer verir. Kevserî bu sözü söyleyenin bir Hanefî değil, İbn’us-Sübki’nin Şâfiîler arasında ismini zikrettiği bir kimseye ait olduğuna dikkat çekerek sert bir ifadeyle “Muhammed b. Nasr el-Mervezî bu cüzü görmüş olsaydı göğsü daralır ve dili uzardı” der. bk. *a.g.e.*, s. 16. Krş. Kevserî, *en-Nüketü’t-tarîfe*, s. 175-176.

¹⁰³ Nâblusî, *Kesfü’s-sitr*, vr. 94^{a-b}.

¹⁰⁴ Nâblusî, *Kesfü’s-sitr*, vr. 94^b.

Bu açıklama tarzı, aynı coğrafyada yaşayan ve benzer bir ilmî çevrede eğitim gören Hanefî âlimi İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) tarafından yaklaşık yüzyıl sonra daha incelikli bir biçimde dile getirilecektir. İbn Âbidîn vitir konusunu esas itibarıyla “Bâbü’l-vitr ve’n-nevâfil” başlığı altında ele alır. Başlığın bu şekilde kurgulanması vitri nafile/sünnet namazlardan ayırmaya matuf bir kabulü içerir. Müellif “İlmî ve amelî farz ve vâcip” başlıklı kısımda, tıpkı Nâblusî gibi, farzın “amelen ve ilmen farz” ve “sadece amelen farz” olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Beş vakit namaz, terk edilmesinin helal olmayışı bakımından “amelen” farz, inanılması gereken bir husus olması hasebiyle inkârı küfrü gerektirdiği için ise “ilim ve itikad bakımından” farzdır. Vitir namazı amelen farzdır, yani delilinin zannî oluşu ve ihtilaflı olması sebebiyle farziyetine inanılması zorunlu değildir ve dolayısıyla inkâr eden tekfir olunmaz. Bunun için de “vâcip” diye isimlendirilir.¹⁰⁵

İbn Âbidîn de Nâblusî’nin açıklamasına benzer biçimde amelî farz kavramını abdest konusunu esas alarak temellendirir. Abdestte başın ne kadarının mesh edileceği konusu fukahâ arasında tartışmalıdır. Bu hususta katî olan hüküm başın meshedilmesidir. Meshin geçerli sayılabilmesi için dörtte bir ölçüsünün belirlenmesi ise zannî bir çıkarımdır. Fakat müctehidin anlayışına göre zannî delili öne çıkan bir husus kuvvet kazanarak katîye yakın bir anlam kazanmış ve bunu farz olarak, yani yapılması gerekli olan şey anlamında amelî farz olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla bu amelî farzı terk ederek tek bir saç telini meshetmekle yetinen kişi, gerekeni yerine getirmiş sayılmaz ve buna bağlı sonuçlar gerçekleşmez. Bunu inkâr eden tekfir edilmez, ancak bizzat abdestte meshin gerekliliğini inkâr etmek küfrü gerektirir.¹⁰⁶

İbn Âbidîn Nâblusî’den bir adım daha ileri giderek vâcibi de iki kısma ayırır: Birincisi vitir ve başın dörtte bir meshinde olduğu gibi “katî olmayan farz” anlamındadır. İkincisi ise, bu tür amelî farzdan daha aşağı seviyede ama sünnetten daha güçlü olan anlamındaki vâcipdir. İkinci tür vâcibin terki, ona bağlanan sonuçları tamamen ortadan kaldırmaz. Her namazda Fâtihâ’nın ve vitirde kunûtu okunması, bayram namazlarındaki tekbirler ve sehiv secdesini gerektiren vâciblerin çoğu bu türdendir. Amel yönünden meseleyi bu şekilde vaz eden müellif, meselenin itikadî boyutuna da temas eder ve farklı kaynaklardan vitrin inkârı ile ilgili yorumları aktarır. Sözelimi *Tahrîr*’de, icmâ konusunda dinin zarûriyyâtından olan şeylerin (ki bunlar avam ve havâssın dinden olduğu hususunda bilgi sahibi olduğu şeylerdir) inkârının küfrü gerektireceği, ama sadece havâssın bilebileceği türden meseleleri inkâr edenlerin tekfir edilmeyeceği yönündeki ifadesini vitir konusuna uygular. Özetle, vitir gibi zaruri olarak dinden olduğu konusunda avam ve havâssın bilgisi olan hususlarda tevil imkanı yoksa

¹⁰⁵ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, II, 3. Krş. a.g.e., I, 94-95.

¹⁰⁶ a.g.e., II, 4.

inkârın küfre nisbet edileceği kanaatindedir.¹⁰⁷

Nâblusî, yaptığı amelî farz ve itikadî farz taksimini tafsil etmek üzere belli başlı Hanefî eserlerinin konuya ilişkin tarif ve açıklamalarını tekrar kaygısı gözetmek-sizin sıralar. Her bir eserden yapılan alıntılar aynı zamanda müellifin vitir meselesiyle öne çıkarttığı hususların temellendirilmesi amacına matuftur.

Yapılan ilk nakil babasına ait *Dürer* şerhindendir.¹⁰⁸ Bu eserden aktarılan tarife göre farz, “şerî açıdan katî bir delille gerekli olan, özürsüz terk edenin ceza göreceği ve inkâr edenin tekfir olduğu hükümdür.” Yine bu kavram, kimi alimler tarafından “fevtiyle cevâzın fevt olacağı şey” anlamında da kullanılabilir. Bu ikinci tanımın kapsamına giren örnek vitirdir. Nitekim vitri kılmamış olan kimse sabah namazını kılarken veya kıldıktan sonra güneş doğmadan önce hatırlarsa namazı geçersiz olur. Namazlar arasındaki tertib açısından, geçirilen namaz kaza edilmeden sonrakinin kılınması geçerli değildir. *Dürer* şerhinden yapılan bu tanımlardan ilki Nâblusî’ye göre “itikadî” ikincisi ise “amelî” farzı işaret etmektedir.¹⁰⁹ Burada doğrudan delillerle ilgili bir değerlendirme yapılmaksızın Ebû Hanîfe’nin namazlar arasındaki tertib konusunda benimsediği kurallar esas alınmakta ve vitrin hükmü buna göre belirlenmektedir.

Müellifin ikinci nakli Ebû Bekir Zahîruddin el-Buhârî’ye (ö. 619/1222) ait *Zahîriyye*’dendir. Buradan aktarılan malumatlarda ise vitrin sünnet olduğu yönündeki iddialara cevap verilmekte ve vitrin “ilmen değil amelen farz, ilmen ise vâcip” olduğu ifade edilmektedir. Bu yoruma göre vitrin kazasının gerekmesi farz oluşuna, inkâr edenin tekfir edilmemesi ise bu farziyetin itikadî olmayışına dayanmaktadır. Farz namazda vitrin kılınmadığının hatırlanması durumunda namazı bozması ve yatsının iadesi durumunda vitrin iadesinin gerekmeişi bu namazın sünnet olmadığının göstergelerindedir.¹¹⁰

Vitrin kazasının gerekliliği hususu öne çıkartılarak yapılan bir diğer nakil ise Timurtâşî’nin (ö.1004/1595) *Tenvîrü’l-ebşâr*’ındandır. Burada da vitrin “amelen farz, itikâden vâcip ve sübûtu bakımından sünnet” olduğu vurgulandıktan sonra “münkiri kafir sayılmaz, farzda hatırlanması farzı ifsad eder ve kazası gerekir” denilmektedir.¹¹¹ Aslında bu formülasyon, ihtilafı bir meselede eldeki mevcut delillerin nasıl mezc edilebileceğine dair güzel bir örnek teşkil eder. Aynı’nin *Kenz Şerhi*’nde ve *İzâhu’l-Kenz*’de ise Ebû Hanîfe’nin delili olarak görülen hadislerdeki emir sigasının gereğiyle amel etmeye vurgu yapılmaktadır.¹¹²

¹⁰⁷ a.y.

¹⁰⁸ Babası İsmail b. Abdülganî en-Nâblusî’nin (ö. 1062/1653) *el-İhkâm fi şerhi Düreri’l-Hukkâm* adlı bu eserine dair bilgi için bk. Şükrü Özen, “Nablusi, İsmail b. Abdülganî”, *DİA*, XXXII, 271.

¹⁰⁹ Nâblusî, *Keşfü’s-sitr*, vr. 94^b.

¹¹⁰ Nâblusî, *Keşfü’s-sitr*, vr. 95^a.

¹¹¹ Nâblusî, *Keşfü’s-sitr*, vr. 95^a.

¹¹² Nâblusî, *Keşfü’s-sitr*, vr. 95^{a,b}.

Nâblusî *Fethü'l-kadîr*'den yaptığı uzunca nakillerde, İbnü'l-Hümâm'ın vitrin vücûbiyeti hakkında öne sürülen “İnnallâhe zâdeküm...” hadisinin tarikleri ve rivayet zincirlerinde bulunan ravilerin durumlarıyla ilgili geniş değerlendirmelerini aktarır. Burada İbnü'l-Hümâm'ın “ziyadenin mahsûr (belirli olan şey) üzerine olacağı” varsayımıyla ilgili eleştirilerini özellikle zikreder.¹¹³ Yine İbnü'l-Hümâm'dan aktarılan son paragrafta, vitrin ehemmiyetini göstermek üzere, vitir namazını toptan terk eden bir belde ahalisinin devlet başkanı tarafından tedib edileceği veya hapsedileceği, bundan vazgeçmeyenlere savaş açılacağı ifade edilir. Böylece vitir namazının siyasî ve itikadî yansımalarının olduğuna işaret edilerek ehemmiyeti vurgulanır.¹¹⁴

Risâlenin son kısmında yine babasının *Dürer* şerhinde, bilinen pek çok Hanefî fıkıh ve fetvâ eserlerine atıfla vitir konusunda yaptığı değerlendirmeleri tekrar genişçe aktarır. Babasından aldığı kısımda yer alan kaynakların zenginliği, onun bu konudaki tartışmalara verdiği cevabını geniş bir literatüre dayandırma çabasını yansıtmaktadır. Burada Ebû Yusuf'tan vitrin “sünnet-i vâcibe” olduğuna dair görüş aktarılır ki, daha önce de işaret ettiğimiz üzere bu ifade, vitrin vâcib oluşunun sünnet delili ile bilindiğine işaret olarak yorumlanmaktadır.¹¹⁵

Risâlenin sonunda müellif gerek kendi değerlendirmeleri gerekse fıkıh kitaplarından aktardığı değerlendirmelerin bir özetini verir:

Netice itibarıyla Ebû Hanîfe'den vitir namazı konusunda üç rivayet vardır. Bir rivayete göre [bu namaz] amelî farzdır. Başka bir rivayete göre vâcib, diğer bir rivayete göre sünnettir. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu üç rivayet şu şekilde telif edilebilir: Vitir, amel açısından amelî farzdır; kazasının gerekliliği ve tertibin zorunluluğu bakımından beş itikadî farzla [beş vakit namaz] arasında bir fark yoktur. Vitir itikadî açıdan vâciptir; bu açıdan zannî vâciplerle arasında bir fark yoktur. Bu sebeple bayram namazı ve iki rekatlık tavaf namazı gibi zannî vâcileri inkar eden tekfir edilmediği gibi vitri inkar eden de tekfir edilmez. Vitir sübût bakımından sünnettir; bu açıdan âhad hadislerle sabit olduğu için diğer sünnetlerle arasında delil bakımından bir fark bulunmamaktadır.¹¹⁶

¹¹³ Nâblusî, *Keşfü's-sitr*, vr. 97^a. Burada yapılan nakilde İbnü'l-Hümâm, revatib sünnetlerin belirli olması sebebiyle mahsur olanın sadece farzlar olduğunu savunmayı eleştirir. Dolayısıyla ziyade edilen şeyin ancak farz cinsinden olabileceği yönündeki temellendirmenin zayıf kaldığını ve bu sebeple *el-Hidâye* müellifinin bundan daha çok ilgili rivayetin içerdiği emir yapısından hareketle vücubu savunmuş olabileceği yorumunda bulunur. Fakat İbnü'l-Hümâm, emir anlamının “el-Vitru hakkun...” hadisine dayandırılmasının daha doğru olacağını ima eder.

¹¹⁴ Nâblusî, *Keşfü's-sitr*, vr. 98^b-99^a. Benzer değerlendirmelere yukarıda işaret edilmişti.

¹¹⁵ Nâblusî, *Keşfü's-sitr*, vr. 99^a.

¹¹⁶ Nâblusî, *Keşfü's-sitr*, vr. 100^b. Müellif burada babasından naklen vitrin rekat sayısı, kılınış biçimi ve niyet meselesine dair bazı tartışmalara yer vererek risâlesini sonlandırır.

كشف الستر عن فرضية الوتر عبد الغني بن إسماعيل النابلسي

تحقيق د. سامي أزدَم

قد اعتمدنا في تحقيق هذه الرسالة على أربع نسخ، وهي كالآتي:

- ع: مكتبة السُلَيْمَانِيَّة، قسم چَلْبِي عبد الله، رقم ٣٨٥. واعتبرناها نسخة الأساس.
ق: مكتبة قونيا قَرَاتاي يوسف آقا، رقم 4825/20 ٤٢٧u.
أ: مكتبة السُلَيْمَانِيَّة، قسم أسعد أفندي، رقم ٣٦٠٧.
المطبع: عبد الغني بن إسماعيل النابلسي، كشف الستر عن فرضية الوتر، (تقديم: محمد زاهد الكوثري)، دار الوعي، الطبعة الثانية ٢٠٠٧/1428، حلب، (الطبعة الأولى ١٩٥١/١٣٧٠ القاهرة).

كشف الستر عن فرضية الوتر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي فرض الصلاة النهارية شفعا وأوترها بالمغرب، وفرض الصلاة الليلية كذلك شفعا وأوترها بالوتر المقرب فكما أن^{١١٧} وتُر النهار فرض^{١١٨} كذلك مثله وتُر الليل حكماً عدلاً ممضًى، والصلاة والسلام على سيدنا محمد الذي أقسم الله تعالى له بالشفع والوتر ورفع عن عين قلبه في أسرار عبادته الستر ورضوان الله تعالى عن جميع آله وأصحابه وأتباعه وأحزابه.

أما بعد، فيقول العبد الضعيف إلى رحمة ربّه اللطيف عبد الغني بن إسماعيل^{١١٩} ابن^{١٢٠} النابلسي الحنفي -أخذ الله تعالى بيده وأمدّه بيمده^{١٢١} -.

هذه رسالة جعلتها في بيان فرضية صلاة الوتر على مذهب الحنفية بطلب بعض الإخوان لينتفع بها أهل الإنصاف من سائر البرية وسميتها كشف الستر عن فرضية الوتر، وأسأل الله تعالى أن يوفّقني إلى تقرير الصواب ويرزقني الهداية إلى مقام الاقتراب، إنّه هو الكريم الوهاب.

الوتر -بفتح الواو وكسرهما- وهو لغةٌ خلاف الشُّفع، وأوتر صلّى الوتر وشرعاً ثلاث ركعاتٍ.

في المطبوع: "كان" ١١٧

١١٨ في ق و أ: "فرضاً"

١١٩ في ق: "إسماعيل"

سقط من المطبوع: "ابن" ١٢٠

في المطبوع: "بمدده" ١٢١

اعلم يا أخي، أولاً أنّ الفرض على نوعين فرض عملي وفرض اعتقادي؛ فالفرض العملي لا يكفر جاحده والفرض الاعتقادي يكفر جاحده، والوتر عند أبي حنيفة -رضي الله تعالى^{١١١} عنه- فرض عملي لا يكفر جاحده، ومعنى كونه فرضاً عملياً أنّه من جهة العمل فقط محكوم عليه بأنّه فرض لا من جهة الاعتقاد كما حكم الشافعي [٢٩٤^{١١٢}] -رضي الله تعالى عنه-^{١١٣} بأنّ النيّة والترتيب في الوضوء فرضان عنده، يعني فرضاً عملياً لا يكفر جاحده غير أنّه محكوم عليهما بالفرض من جهة العمل فقط فلا يصحّ الوضوء بدونهما ومثله^{١١٤} الدلّك في الوضوء والغسل عند مالك -رحمه الله تعالى- والتسمية والمضمضة والاستنشاق في الوضوء عند أحمد -رحمه الله تعالى- كلّ هذه فروض عمليّة لا يصحّ الوضوء بدونها^{١١٥} إلاّ أنّه لا يكفر جاحدها، فكذلك الوتر عند أبي حنيفة -رضي الله تعالى^{١١٦} عنه- فرض^{١١٧} عملي زائد على الصلوات الخمس التي هي فروض اعتقاديّة بالإجماع يكفر جاحدها، كما أنّ النيّة والترتيب في الوضوء عند الشافعي -رحمه الله تعالى^{١١٨}- فرضان عمليان زائدان على الفروض الأربعة الاعتقاديّة المجمع عليها، والدلّك عند مالك -رحمه الله تعالى- والتسمية والمضمضة والاستنشاق عند أحمد -رحمه الله تعالى- كذلك فروض عمليّة زائدة على الاعتقاديّة المجمع عليها، وقد زاد أبو حنيفة -رحمه الله تعالى- على الفروض الاعتقاديّة^{١١٩} كما زاد عليها الشافعي ومالك وأحمد -رحمهم الله تعالى- في الوضوء وغيره.

وقال في شرح الدرر^{١٢٠}: الفرض لغة القطع والتقدير، وشرعاً حكم لزم بدليل قطعيّ وحكمه أن يستحقّ العقاب تاركه بلا عذر ويكفر جاحده، وقد يقال لِمَا يفوت الجواز بفوته كالوتر يفوت بجواز صلاة^{١٢١} الفجر للمتذكّر له والأوّل يسمّى فرضاً اعتقادياً والثاني فرضاً عملياً، ذكر هذا في الوضوء وقال في باب الوتر والنوافل: والوتر فرض عملي لا اعتقاديّ، وقد مرّ الفرق بينهما، وهو المراد بما روي أنّه واجب.

^{١١٢} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{١١٣} في ق و أ: "رحمه الله تعالى"

^{١١٤} في ق: "ومسألة؛ وفي المطبوع: "مثل"

أضاف في المطبوع: "عند هؤلاء"^{١٢٥}

^{١١٦} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{١١٧} في ق: "فعل"

^{١١٨} سقط من ق و أ: "رحمه الله تعالى"

^{١١٩} سقط من المطبوع: "المجمع عليها، وقد زاد أبو حنيفة -رحمه الله تعالى- على الفروض الاعتقاديّة"^{١٢٩}

(. (1062/1653 الإحكام في شرح درر الحکام لإسماعيل بن عبد الغني النابلسي^{١٢٠}

^{١٢١} في ع و ق: "الصلاة"

وفي الظهيرية [٩٥] أنه فرض عملاً لا علماً وواجب علماً وهو سنة مؤكدة عندهما فلا يكفر جاحده تفرغ على كونه غير اعتقادي، ويقضى تفرغ على كونه فرضاً إذ لو كان سنة لم يقض وتذكره في الصلاة المكتوبة يفسدها ولو كان سنة لما أفسدها، وتذكر فائتة فيه تُفسده ولو كان سنة لما أفسدته^{١٣٢}، ولا يُعاد الوتر لإعادة العشاء، ولو كان سنة لأعيد تبعاً للفرض، انتهى.

وفي تنوير الأبصار قال: هو أي الوتر فرض عملاً، وواجب اعتقاداً، وسنة ثبوتاً، فلا يكفر جاحده وتذكره في الفرض مُفسدٌ له كعكسه ويقضى.

وفي شرح الكنز لمسكين: الوتر واجب، وقال: سنة مؤكدة، وعن أبي حنيفة -رحمه الله تعالى- أنه فرض عملاً، وعنه أنه سنة أي ثبت وجوبه بالسنة، فأطلق السبب على المسبب.

وقال العيني^{١٣٥} في شرحه على الكنز: الوتر واجب عند أبي حنيفة^{١٣٦} اعتقاداً وفرض عملاً وسنة سبباً، وقال: سنة مؤكدة، وبه قالت الثلاث^{١٣٧} أي الأئمة الثلاثة: الشافعي ومالك وأحمد -رحمهم الله تعالى^{١٣٨}- لظهور آثار السنن فيه حيث لا يكفر جاحده، ولا أذان له ولا إقامة، وله قوله -عليه الصلاة والسلام-: "الوتر حقٌّ" على كلِّ مسلمٍ" رواه أبو داود وقال الحاكم "هو على شرط البخاري ومسلم"^{١٣٩}، وقوله عليه الصلاة والسلام: "اجعلوا آخرَ صلَاتِكُمْ وِترًا" اتفقاً عليه يعني البخاري <ومسلم>^{١٤٠} والأمر وكلمة "على" للوجوب^{١٤١} وقد ظهر فيه آثارُ الوجوب حيث يقضى ولا يؤدَّى على الراحلة من غير عذرٍ [٩٥] ولا يجوز بدون نيّة الوتر وإنما لا يكفر جاحده؛ لأنه ثبت بأخبارٍ آحادٍ فلا يعرى عن شبهةٍ ويؤدَّى في وقت العشاء فيكتفى

^{١٣٢} في ق: "إذا كان"

^{١٣٣} في ق: "وتذكره"

في المطبوع: "أفسدت"^{١٣٤}

أضاف في المطبوع: "رحمه الله تعالى"^{١٣٥}

أضاف في المطبوع: "رحمه الله تعالى"^{١٣٦}

^{١٣٧} في ق، أ والمطبوع: "الثلاثة"

أضاف في المطبوع: "آمين"^{١٣٨}

“حقٌّ سقط من المطبوع."^{١٣٩}

^{١٤٠} سقط من أ والمطبوع: "ومسلم"

^{١٤١} الإضافة من ق، أ والمطبوع.

في المطبوع: "والأمر: كلمة على الوجوب"^{١٤٢}

بأذانه^{١٤٣} وإقامته، انتهى.

وقال في إيضاح الكنز: اعلم أنه روي عن أبي حنيفة -رحمه الله تعالى-^{١٤٤} أن الوتر فرض أي عملاً، وروي عنه أنه سنة، وعنه أنه واجب، وهو الأصح، وقالوا: سنة مؤكدة لظهور آثار السنن فيه حيث لا يكفر جاحده ولا أذان ولا إقامة ولا جماعة له في عامة السنة، ويقرأ في الثالثة ويؤدى في وقت العشاء، ولو كان واجباً لكانت الأحكام بالعكس، ولأبي حنيفة -رضى الله تعالى^{١٤٥} عنه- قوله -عليه الصلاة والسلام-: "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى زَادَكُمْ صَلَاةً عَلَى صَلَوَاتِكُمْ الْحَمِيسَ، أَلَا وَهِيَ الْوِتْرُ فَحَافِظُوا عَلَيْهَا"، وفي رواية:^{١٤٦} "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى زَادَكُمْ صَلَاةً" أَلَا وَهِيَ وَهِيَ الْوِتْرُ فَصَلُّوْهَا بَيْنَ الْعِشَاءِ وَطُلُوعِ الْفَجْرِ"، قوله "زادكم صلاة على صلواتكم الخمس" دليل الوجوب؛ لأن الزيادة على الشيء من جنس المزيد عليه ولو لم يكن من جنسه لا يكون زيادةً عليه.

فإن قلت: المشهور الرواية الثانية، وليس فيها بيان أنه زيادة على الفرائض؟ قلت: المشهور الرواية الأولى، نص عليه في الأسرار، ولئن كان المشهور الثانية فإنه صلى الله تعالى^{١٤٧} عليه وسلم -أخبر^{١٤٨} بالزيادة، وإنما يزداد على الشيء إذا كان المزيد عليه منحصرًا والنوافل غير منحصرة فتكون زيادة على الفرائض.

فإن قلت: السنن أيضاً مقدرة فهلاً كان زيادة في السنن؟ قلت: زيادتها على الفرائض أولى لما فيه من الاحتياط، ولأن فيه إعمالاً^{١٤٩} بحقيقة الأمر وهو للوجوب^{١٥٠} ولا كذلك عكسه؛ ولأنه^{١٥١} لما احتمل هذا وذاك تعين ما ذكرنا لقوله -صلى الله تعالى^{١٥٢} عليه وسلم-: "الوتر حق واجب فمن لم يوتر [٩٦] فليس ميتاً". وعن الحسن البصري -رحمه الله تعالى-^{١٥٣}

في المطبوع: "فيكفى أذانه"^{١٤٣}

^{١٤٤} سقط من ق و أ: "رحمه الله تعالى"

^{١٤٥} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{١٤٦} سقط من ق: "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى زَادَكُمْ صَلَاةً عَلَى صَلَوَاتِكُمْ الْخَمِيسَ أَلَا وَهِيَ الْوِتْرُ فَحَافِظُوا عَلَيْهَا وَفِي رِوَايَةٍ"

^{١٤٧} سقط من ق: "تعالى"

^{١٤٨} أضاف في ق: "على صلواتكم"

^{١٤٩} سقط من ق، أ والمطبوع: "تعالى"

^{١٥٠} في ق: "أخبرنا"

في المطبوع: "عملاً"^{١٥١}

في المطبوع: "الوجوب"^{١٥٢}

^{١٥٣} في ق: "ولأن"

^{١٥٤} سقط من ق، أ والمطبوع: "تعالى"

^{١٥٥} سقط من ق، أ والمطبوع: "رحمه الله تعالى"

والطحاوي^{١٥٦} أجمع المسلمون على أن الوتر واجب، انتهى.

وفي فتح القدير لابن الهمام - رحمه الله تعالى - قال: والحق أنه^{١٥٧} لم يثبت عندهما دليل الوجوب وثبت عنده وهو الحديث المذكور، أعني قوله - عليه الصلاة والسلام^{١٥٨} -: "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى^{١٥٩} زَادَكُمْ صَلَاةً أَلَا وَهِيَ الْوِتْرُ فَصَلُّوْهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ". وقد روي أعني هذا الحديث عن^{١٦٠} عدّة من الصحابة: عمرو بن العاص وعقبة بن عامر وابن عباس وابن عمر وأبي سعيد الخدري^{١٦١}، وفي حديث عمرو^{١٦٢} بن شعيب عن أبيه عن جدّه وخارجة بن حذافة وأبي نصر^{١٦٣} الغفاري فعن عقبة وعمرو رواه ابن راهويه في مُسنّده حدّثنا سويد بن عبد العزيز حدّثنا قرة بن عبد الرحمن عن يزيد بن أبي حبيب عن أبي الخير مرثد بن عبد الله الزيني عن عمرو بن العاص وعقبة بن عامر عنه - عليه الصلاة والسلام^{١٦٤} - قال: "إِنَّ اللَّهَ^{١٦٥} زَادَكُمْ صَلَاةً هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ وَهِيَ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ"، وضعّف ابن معين وغيره قرة. وعن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما^{١٦٦} رواه الطبراني والدارقطني عن النضر أبي عمر عن عكرمة عن ابن عباس - رضي الله تعالى^{١٦٧} عنهم أجمعين -^{١٦٨} وضعّفه الدارقطني بالنضر.

وعن ابن عمر أخرجه الدارقطني في غرائب مالك وضعّفه بحميد بن الحور^{١٦٩} وهو "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى^{١٧٠} زَادَكُمْ صَلَاةً وَهِيَ الْوِتْرُ". وعن أبي سعيد^{١٧١} الخدريّ رواه^{١٧٢} الطبراني وفيه أيضاً مثل

أضاف في المطبوع: "رحمه الله تعالى"^{١٥٦}

^{١٥٧} في ق: "إن"

^{١٥٨} في أ: "عليه السلام"

^{١٥٩} وسقط من ق و أ: "تعالى"

^{١٦٠} في أ: "عشر"

أضاف في المطبوع: "رضي الله تعالى عنهم أجمعين"^{١٦١}

^{١٦٢} في ق: "عمر"

في المطبوع: "بصرة"^{١٦٣}

^{١٦٤} في أ: "عنه عليه السلام"

أضاف في المطبوع: "تعالى"^{١٦٥}

^{١٦٦} سقط من ق و أ: "رضي الله تعالى عنهما"

^{١٦٧} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{١٦٨} سقط من ق و أ: "أجمعين"

في المطبوع: "بن أبي الجون"^{١٦٩}

^{١٧٠} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{١٧١} سقط من ق، أ والمطبوع: "أبي سعيد"

^{١٧٢} أضاف في ق: "الدارقطني"

ما في حديثه عن ابن عباس^{١٧٣} وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أخرجه الدارقطني وفيه "أَنَّ -عليه الصلاة والسلام-^{١٧٤} أَمَرْنَا فَأَجْتَمَعْنَا فَحَمِدَ اللَّهُ تَعَالَى^{١٧٥} [٣٩٦] وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً فَأَمَرْنَا بِالْوُتْرِ". وضعفه محمد^{١٧٦} بن عبد الله العزرمي^{١٧٧} وعن ابن نصر^{١٧٨} رواه الحاكم من حديث ابن^{١٧٩} لهيعة عن عمرو بن العاص، قال سمعت أبا نصر^{١٨٠} الغفاري يقول: سمعت رسول الله -صلى الله تعالى^{١٨١} عليه وسلم- يقول: "إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً وَهِيَ الْوُتْرُ فَصَلُّوْهَا فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ" وسكت عنه. وعن خارجه رواه الحاكم وأبو داود والترمذي وابن ماجه: خرج علينا رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فقال: "إِنَّ اللَّهَ أَمَدَّكُمْ بِصَلَاةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ وَهِيَ الْوُتْرُ فَجَعَلَهَا لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ"، قال الحاكم: صحيح ولم يخرجاه لتفرد التابعي عن الصحابي، وقول الترمذي غريب لا ينافي الصِّحَّةَ ولذا يقول مراراً في كتابه: حسنٌ صحيحٌ غريبٌ، وما نقل عن البخاري من أنه أعلمه بقوله: لا يُعْرَفُ سَمَاعُ بَعْضِ هَوْلَاءِ مِنْ بَعْضِ فِتْنَاءِ عَلَى اشْتِرَاطِ الْعِلْمِ بِاللِقَاءِ وَالصَّحِيحِ الْاِكْتِفَاءِ بِأَمْكَانِ اللَّقَاءِ، وإعلال ابن الجوزي^{١٨٢} له^{١٨٣} بإسحق^{١٨٤} وبعد الله بن راشد، نقل تضعيف ابن راشد^{١٨٥} عن الدارقطني. وأما ابن إسحق فثقة ثقة لا شبهة عندنا في ذلك ولا عند محققي المحدِّثين ولو سلّم فقد تابعه الليث بن سعد عن يزيد بن أبي حبيب، وأما^{١٨٦} نقله عن الدارقطني من تضعيف ابن راشد البصري مولى عثمان بن عفان -رضي الله تعالى عنه-^{١٨٧} الراوي عن أبي سعيد الخدري وأما^{١٨٨} راوي^{١٨٩} خارجه فهو الرقي^{١٩٠} أبو الضحاك المصري ذكره

أضاف في المطبوع: "رضي الله تعالى عنهما أجمعين"^{١٧٣}

^{١٧٤} في أ: "عليه السلام"

^{١٧٥} سقط من ق، أ والمطبوع: "تعالى"

في المطبوع: "بمحمد"^{١٧٦}

في المطبوع: "العزرمي"^{١٧٧}

^{١٧٨} في أ والمطبوع: "أبي". وسقط من ق: "ابن".

في المطبوع: "بصرة"^{١٧٩}

^{١٨٠} في ق و أ: "أبي"

في المطبوع: "بصرة"^{١٨١}

^{١٨٢} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{١٨٣} سقط من ق: "له"

^{١٨٤} في ق، أ والمطبوع: "بابن"

^{١٨٥} في ق: "الراشد"

^{١٨٦} أضاف في أ: "ما"

^{١٨٧} سقط من ق و أ: "رضي الله تعالى عنه"

^{١٨٨} أضاف في ق، أ والمطبوع: "هذا"

^{١٨٩} أضاف في ق و أ: "حديث"

في المطبوع: "الزوفي"^{١٩٠}

في الثقات، ومتابعة الليث والتصريح بكونه الرقي^{١٩١} كلاهما في إسناد النسائي للحديث^{١٩٢} المذكور في كتاب الكنى فتم أمر هذا الحديث على أتم^{١٩٣} وجه في الصححة [٩٧] ولو لم يكن هذا كان في كثرة طرق^{١٩٤} المضغمة ارتفاع له إلى الحسن بل بعضها حسنٌ وحجةٌ وهي طريق^{١٩٥} ابن راهويه وقرة إن قال أحمد فيه منكر الحديث فقد قال ابن عدي لم أر له حديثاً منكراً جداً وأرجو أن لا بأس به، وقد ذكره ابن حبان في الثقات.

بقي الشأن في وجه الاستدلال به فقليل من لفظ "زادكم الله" فإن الزيادة لا تتحقق إلا عند حصرٍ المزيد عليه والمحصور الفرائض لا التوافل، ويشكل عليه ما ثبت بسند صحيح أخرجه الحاكم والبيهقي عنه -عليه الصلاة والسلام-^{١٩٦}: "إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً إِلَى صَلَاتِكُمْ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، أَلَا وَهِيَ الرُّكْعَتَانِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ". فإن اقتضى لفظ "زادكم" الحصر فإنه يجب في هذا كون المحصورة المزيد عليها السنن الرواتب وحيث^{١٩٧} المحصورة أعم من الفرائض والسنن الراتبه فلا يستلزم^{١٩٨} لفظ "زادكم" كون المزيد فرضاً لجواز كونه زيادة على المحصورة التي ليست بفرض أعني السنن، وقد يكون هذا هو الضارف لصاحب كتاب الهداية^{١٩٩} عن التمسك بهذه الطريقة مع شهرتها بينهم إلى الاقتصار على التمسك بهذه الطريقة^{٢٠٠} بلفظ الأمر، إنما هو في حديث ابن لهيعة وعمرو بن شعيب وقد ضعف، فالأولى التمسك فيه بما روى أبو داود عن أبي المسيب^{٢٠١} عبد الله^{٢٠٢} العتكي عن عبد الله بن يزيد^{٢٠٣} عن أبيه قال: قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: "الْوِتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنِّي، الْوِتْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنِّي، وَرَوَاهُ الْحَاكِمُ وَصَحَّحَهُ،

في المطبوع: "الزوفي"^{١٩١}

في ق: "للمحدث"^{١٩٢}

في ق: "أنه"^{١٩٣}

في ق، أ والمطبوع: "طرقه"^{١٩٤}

في ق و أ: "وهو"^{١٩٥}

في أ: "صلى الله عليه وسلم"^{١٩٦}

أضاف في ق و أ: "تعالى"^{١٩٧}

في ق: "هي لكم خير"^{١٩٨}

في ق: "وح"^{١٩٩}

في المطبوع: "يلزم"^{٢٠٠}

في المطبوع: "لصاحب الهداية"^{٢٠١}

سقط من ق، أ والمطبوع: "بهذه الطريقة"^{٢٠٢}

في المطبوع: "المنيب"^{٢٠٣}

في المطبوع: "عبيد الله"^{٢٠٤}

في المطبوع: "بريدة"^{٢٠٥}

فَلْيَنْفَعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتَرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيُوتَرَ" رواه ابن حبان والحاكم، وقال: على شرطيهما^{٢٢٢} وجه القرينة أنه حكم بالوجوب ثم خيّر فيه بين [٩٨] خصال إحداها أن يوتر بخمسين فلو كان واجباً لكان كلُّ خصلة مختيراً^{٢٢٣} فيها تقع واجبةً على ما عُرف في الواجب المختير، والإجماع على عدم وجوب الخمس، فلزم صرفه إلى ما قلنا، والجواب عن الأوّل أنه واقعة حال لا عموم لها فيجوز كون ذلك لعذر، والاتفاق على أن الفرض يصلّي على الدابة لعذر الطين والمطر ونحوه أو كان قبل وجوبه لأنّ وجوبه لم يقارن وجوب الخمسين بل متأخراً، وقد روي أنه -عليه الصلاة والسلام^{٢٢٤} - كان ينزل للوتر، روى الطحاوي^{٢٢٥} عن حنظلة بن أبي سفيان عن نافع عن ابن عمر -رضي الله تعالى عنهم^{٢٢٦} - أنه كان يصلّي على راحلته ويوتر في الأرض، ويزعم أن النبيّ -صلى الله تعالى^{٢٢٧} عليه وسلّم - فعل ذلك فدلّ أن وتره ذلك كان إمّا حالة عدم وجوبه أو للعذر.^{٢٢٨}

وفي شرح الكنز على أنه يجوز على أصلهم أن الوتر فرض على النبيّ -صلى الله تعالى^{٢٢٩} عليه وسلّم - ومن العجب على^{٢٣٠} أنهم يزعمون جواز الفرض على الرّاحلة ثم يقولون لخصمهم لو كان هذا فرضاً لما أدى على الرّاحلة وهو غير لازم أمّا الأوّل فلأنّ المرجح عندهم نسخ وجوبه في حقّه -عليه الصلاة والسلام-^{٢٣١}، وأمّا الثاني فيصح قولهم ذلك على وجه الإلزام فإنّنا لا نقول بجوازه على الدابة لوجوبه، وعن الثاني أنه يجوز كون الوجوب كان بعد سفره يعني معاذاً -رضي الله تعالى^{٢٣٢} عنه-، وعن الثالث كالأوّل في أنه يجوز كونه قبل وجوبه أو المراد المجموع من صلاة الليل المختمة^{٢٣٣} بوتر ونحن نقول بعد^{٢٣٤} وجوبه وذلك أنّهم كانوا يطلقون على صلاة الليل كذلك^{٢٣٥} ذلك لأنّ المجموع حينئذ^{٢٣٦} فرد وذلك وتر لا

^{٢٢٢} سقط من ق: "شرطيهما"

^{٢٢٣} في ع، أ والمطبوع: "مختير"

^{٢٢٤} في أ: "عليه السلام"

^{٢٢٥} أضاف في ق، أ والمطبوع: "رحمه الله تعالى"

^{٢٢٦} سقط من ق و أ: "رضي الله تعالى عنهم"

^{٢٢٧} سقط من ق: "تعالى"

^{٢٢٨} في ق: "لعذر"

^{٢٢٩} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{٢٣٠} سقط من ق، أ والمطبوع: "على"

^{٢٣١} في أ: "عليه السلام"

^{٢٣٢} سقط من ق و أ: "تعالى"

في المطبوع: "المختمة"^{٢٣٣}

في المطبوع: "بعدم"^{٢٣٤}

سقط من المطبوع: "كذلك"^{٢٣٥}

^{٢٣٦} في ق: "ح"

شفع بل هذه الإرادة ظاهرة من نفس الحديث المورود، فإنه صلى بهم [٣٩٨] ثمان^{٢٣٧} ركعات وأوتر، ثم تأخر في القابلة يعني عما فعله في السابقة البتة، وعلل تأخره عن ذلك بخشية أن يُكْتَبَ الوتر، فكان المراد بالوتر ظاهر الصلاة التي فعلت مختمة^{٢٣٨} بالوتر ويدل على ذلك ما صرح به^{٢٣٩} في رواية البجلي لهذا الحديث من قوله خشيت أن تكتب^{٢٤٠} عليكم صلاة الليل وعن القرينة المدعاة أن ذلك^{٢٤١} كان^{٢٤٢} قبل أن يستقر^{٢٤٣} قبل^{٢٤٤} الوتر، فيجوز كونه أولاً كذلك وفي مسلم عن عائشة -رضي الله تعالى^{٢٤٥} عنها- أنه -صلى الله تعالى^{٢٤٦} عليه وسلم- كان يصلي من الليل ثلاثة عشر^{٢٤٧} ركعة يوتر من ذلك بخميس لا يجلس في شيء منها إلا في آخرها، فدل أن الوتر كان أولاً خمسة، وأجمعنا على أنه يجلس على رأس كل ركعتين وهو فعل خلافه ويدل على ذلك أيضاً ما في الدارقطني أنه -عليه الصلاة والسلام^{٢٤٨}- قال: "لا تُوتِرُ بثلاثٍ أُوتِرَ الحُمْسُ^{٢٤٩} أو السَّبْعُ^{٢٥٠}"، والإيتار بثلاثٍ جائزٌ إجماعاً. فعلم أن هذا وما شاكلة كان قبل أن يستقر^{٢٥١} أمرُ الوترِ وكيف يحمل على اللغوي وهو محفوف بما يؤكد مقتضاه من الوجوب، وهو قوله -عليه الصلاة والسلام- "فمن لم يوترَ فليس مِنِّي" مؤكداً بالتكرار ثلاث مرّات على ما تقدّم، ومما يدل على وجوبه وجوب قضائه بالإجماع والمعنى أنه صلاة موقّعة صحت كالمغرب إما أنها موقّعة فلائ المستحبّ في وقتها السحر، وذلك أشد ما يكون كراهة في العشاء فلو كان سنة تبعاً للعشاء لم يتخالف وقتها في الصفة بل كان المستحبّ^{٢٥٢} منه المستحبّ فيه، وروي عن أبي حنيفة -رضي الله تعالى^{٢٥٣} عنه- أنه سنة، وعنه أنه فرض أي عملي وهو الواجب فعنه ثلاث روايات، والمراد أنها واحدة وهو الواجب^{٢٥٤} وفي الفتاوى "لو اجتمعت أهل قرية على ترك الوترِ أدّبهم الإمام أو حبّسهم فإن لم يمتنعوا قاتلهم فإن امتنعوا

في المطبوع: "ثمانى" ٢٣٧

في ق: "مختمة" ٢٣٨

سقط من ق: "به" ٢٣٩

في أ: "يكتب" ٢٤٠

سقط من أ: "ذلك" ٢٤١

سقط من ق: "كان" ٢٤٢

في ق، أ والمطبوع: "أمر" ٢٤٣

سقط من ق و أ: "تعالى" ٢٤٤

سقط من ق و أ: "تعالى" ٢٤٥

في أ والمطبوع: "ثلاث عشرة" ٢٤٦

في أ: "عليه السلام" ٢٤٧

في ق، أ والمطبوع: "بخمس" ٢٤٨

في ق والمطبوع: "بسبع" ٢٤٩

في ق: "المستحب" ٢٥٠

سقط من ق و أ: "تعالى" ٢٥١

في ق، أ والمطبوع: "الوجوب" ٢٥٢

عن أداء السنن قال مشايخ بخارى يقاتلهم [٩٩] كالفرائض " انتهى .

وقال والدي - رحمه الله تعالى^{٢٥٢} - إسماعيل أفندي ابن^{٢٥٣} النابلسي في شرحه على شرح الدرر والغرر^{٢٥٤}: والحاصل أن في الوتر عن أبي حنيفة - رحمه الله تعالى^{٢٥٥} - ثلاث روايات، كما في المحيط والحقائق والتبيين والبرجندى والعناية وغيرها، قيل وليس فيه رواية منصوص عليها من الظاهر كما في العناية رواية حماد بن زيد أنه فرض، وإليه ذهب زفر^{٢٥٦} ثم رجع عنه، ورواية أسد بن عمران^{٢٥٧} سنة^{٢٥٨} وإليه^{٢٥٩} ذهب أبو يوسف ومحمد والأئمة الثلاثة وزفر^{٢٦٠} ثم رجع عنه كما في فيض الغفار وفي التبيين والعناية أنها رواية نوح بن^{٢٦١} مريم، ورواية يوسف بن خالد السمتي^{٢٦٢} نسبة إلى السمت بالمهملة والتاء المثناة الفوقية أنه واجب ثم رجع إليه زفر، وقال إنه واجب كما في التحفة وفيض الغفار وهو الظاهر من مذهب أبي حنيفة كما في المبسوط والعناية وفيض الغفار والتبيين والمشهور من مذهب أبي حنيفة^{٢٦٣} كما في البرجندى والصحيح كما في المحيط والحقائق والأصح كما في الخانية والكافي، وبه عبّر في الهداية والدرر البحارية^{٢٦٤} والكنز وتحفة الملوك والوقاية والنقاية والإصلاح وغيرها وفي العيون مع ذكر قولهما بالسنة ثم عن أبي يوسف سمعت أبا حنيفة - رضي الله تعالى عنه^{٢٦٥} - يقول: الوتر فريضة واجبة، فإن قيل: كيف جمع بين صفة الفرضية وصفة الوجوب وهما^{٢٦٦} عند أهل الفقه متغايران؟ فالجواب: أنه فريضة عملاً لا علماً واجباً علماً وتفسيره أن من نفى فرضيته لا يكفر أو نقول عنى بقوله واجبة أن وجوبه لم يثبت بطريق قطعي كسائر الواجبات، وعن أبي يوسف أنه سنة واجبة لأن وجوب الوتر طريقة مستقيمة، وقيل: أراد به بيان الطريقة التي عرفنا

^{٢٥٢} في ق و أ: "المرحوم"

سقط من المطبوع: "أفندي ابن"

^{٢٥٤} في المطبوع: "في شرحه على الدرر والغرر"

^{٢٥٥} سقط من ق و أ: "رحمه الله تعالى"

^{٢٥٦} أضاف في المطبوع: "رحمه الله تعالى"

^{٢٥٧} في أ والمطبوع: "أسد بن عمر أنه"

^{٢٥٨} سقط من ق " وإليه ذهب زفر ثم رجع عنه ورواية أسد بن عمران سنة"

^{٢٥٩} سقط من ق " وإليه ذهب زفر ثم رجع عنه ورواية أسد بن عمران سنة"

^{٢٦٠} في أ: "إليها"

^{٢٦١} أضاف في المطبوع: "رحمهم الله تعالى"

^{٢٦٢} أضاف في ق والمطبوع: "أبي"

^{٢٦٣} في أ: "خالد بن السمتي"

^{٢٦٤} في ق و أ: "مذهبه"

في المطبوع: "البحار"

^{٢٦٥} سقط من ق و أ: "رضي الله تعالى عنه"

^{٢٦٦} في ق "وهو"

بها وجوب الوتر، فإنَّ وجوبه ما عرف إلا بالسنة [٢٩٩] كما بسطه^{٢٦٨} في المتقى بالقاف وحزم في المحيط والمنع والناجية^{٢٦٩} وتبعهم في التنوير ذهاباً إلى التوفيق^{٢٧٠} بين الروايات الثلاثة^{٢٧١} بأنه فرضٌ عملاً واجبٌ اعتقاداً سنةً ثبوتاً زاد في الحقائق فلا اختلاف في الحقيقة بين الروايات الثلاث،^{٢٧٢} لكن حُكي التوفيق بـ"قيل" في التبيين، ولعلَّه إشارة إلى كونه خلاف ظاهر نقلهم الروايات وعند أبي يوسف ومحمد والأئمة الثلاث^{٢٧٣} سنةً مؤكدةً عملاً وعلماً ودليلاً لكن أكد من سائر السنن الموقّعة كما في البدائع لهم قوله -عليه الصلاة والسلام- للأعرابي "خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيَّ قَالَ: هل عَلَيَّ غَيْرُهُنَّ؟ قَالَ: لا إِلاَّ أَنْ تَطُوعٌ." وهذا ينفي الفرضية والوجوب وما في الصحيحين من أنه -عليه الصلاة والسلام- أوتر على البعير، والفرض لا يؤدَّى على الراحلة إلا من عذر، وفي قوله تعالى ﴿حَافِظُوا عَلَيَّ الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾^{٢٧٤} إشارة إليه لأنَّ الوسطى لا تتحقّق في الشفع كما بسطه في التبيين يعني الصلوات خمس والخمس لها وسط^{٢٧٥} ولو كانت ستاً مع الوتر لَمَا كان لها وسطى. وظهر آثار السنن فيه حيث لا يكفّر جاحده ولا أذانه له ولا إقامة ولا جماعة في عامة العام ويقرؤ في الثالثة ويؤدَّى في وقت العشاء ولو كان واجباً لكانت الأحكام بالعكس كما في الكافي ولأبي حنيفة^{٢٧٦} قوله -عليه الصلاة والسلام-: "الْوِتْرُ حَقٌّ عَلَيَّ كُلِّ مُسْلِمٍ" رواه أبو داود وقال الحاكم هو صحيحٌ على شرط البخاري ومسلم، وقوله -عليه الصلاة والسلام- "اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ وَتِرًا" اتفقا عليه في الصحيحين، وكلمة على حق^{٢٧٧} للوجوب وقال -عليه الصلاة والسلام-^{٢٧٨}: "إِنَّ اللَّهَ زَادَكُمْ صَلَاةً وَهِيَ الْوِتْرُ فَصَلُّوهَا فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ" وما رواه عبد الله بن بريدة عن أبيه -رضي الله تعالى^{٢٨١} عنه- أنه قال: سمعت رسول الله -صلى الله

^{٢٦٨} في ق "بسط"

^{٢٦٩} في أ والمطبوع: "الناجية"

^{٢٧٠} أضاف في ق "مبين"

^{٢٧١} في أ والمطبوع: "الثلاث"

^{٢٧٢} سقط من أ والمطبوع: "الثلاث". وسقط من ق "الثلاثة بأنه فرضٌ عملاً واجبٌ اعتقاداً سنةً ثبوتاً زاد في الحقائق فلا اختلاف في الحقيقة بين الروايات الثلاث"

^{٢٧٣} في ق، أ والمطبوع: "الثلاثة"

^{٢٧٤} سقط من ق "تعالى"

البقرة، ٢٧٥-٢٣٨

^{٢٧٦} في ق و أ: "وسطى". سقط من المطبوع: "لا تتحقّق في الشفع كما بسطه في التبيين يعني الصلوات خمسٌ والخمس لها وسط"

أضاف في المطبوع: "رضي الله تعالى عنه"^{٢٧٧}

وكلمة على وحق" في المطبوع:^{٢٧٨}

^{٢٧٩} سقط من ع. وأضفناه من ق و أ.

^{٢٨٠} أضاف في ق و أ: "تعالى"

^{٢٨١} سقط من ق و أ: "تعالى"

عليه وسلم-: يقول "الْوِثْرُ حَقٌّ فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا ثَلَاثًا"^{٢٨٢}، وقال الحاكم صحيح وقوله - عليه الصلاة والسلام- [١٠٠] "مَنْ نَامَ عَنْ وَثْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّهِ إِذَا ذَكَرَهُ"، والأمر للوجوب ووجوبه فرغ وجوب الأداء كما بيّنه في التبيين أخرجه الحاكم >صحيح وقوله عليه الصلاة والسلام: "مَنْ نَامَ عَنْ وَثْرِهِ"^{٢٨٣} عن أبي نصر^{٢٨٤} الغفاري وأخرجه عن خارجه أبو داود والحاكم والترمذي وابن ماجه بلفظ "خرج علينا رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فقال: إِنَّ اللَّهَ أَمَدَكُمْ بِصَلَاةٍ خَيْرٍ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ وَهِيَ الْوِثْرُ فَجَعَلَهَا لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ"، قال الحاكم صحيح ولم يخرجاه يعني البخاري ومسلم لتفرد التابعي عن الصحابي، وصلّوها أمر وهو للوجوب كما نحاها^{٢٨٥} في الهداية وغيرها قال في العناية ووجه الاستدلال من أوجه: أحدها أنه أضاف الزيادة إلى الله تعالى والسنن إنما تُضاف إلى رسول الله -صلى الله تعالى^{٢٨٦} عليه وسلم-، والثاني أنه قال زادكم والزيادة إنما تتحقق في الواجبات لأنها محصورة بعدد لا في النوافل لأنه لا نهاية لها، والثالث: أن الزيادة على الشيء إنما تتحقق إذا كان من جنس المزيد عليه لا يقال زاد في ثمنه إذا وهب هبة مبتدأ^{٢٨٧} ولا يقال زاد على الهبة إذا باع والمزيد عليه فرض فكذا الزيادة إلا أن الدليل غير قطعي فصار واجباً، والرابع: الأمر للوجوب ولا يقال: تعين قولهما لقوله -عليه الصلاة والسلام- "ثَلَاثٌ كَتَبْتُ عَلَيَّ وَهِيَ لَكُمْ سُنَّةٌ: الْوِثْرُ وَالضُّحَى وَالْأُصْحَى" لأن فيه بيان أنه ليس بمكتوبة كالخمس علماً واعتقاداً وهو كذلك ولهذا لا يكفر جاحده ثم في لفظ الزيادة إشارة إلى الجواب عن آية الوسطى وحديث الأعرابي باقتضائها المتأخر^{٢٨٨} عن كتب الخمس نظير قوله تعالى ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا﴾ الآية^{٢٨٩} وقد حرّم بعد ذلك أكل كل ذي ناب ونحوه على أن الاستثناء في الحديث غير حاصر لأنّ عليه المنذور وصلاة الجنائز إذا تعيّن لإقامتها والتطوّع إذا شرع فيه عندنا وإذا لم يكن حاضرًا^{٢٩٠} ثبت وجوب الوتر [١٠٠] بدليله كما يثبت وجوب تلك بأسبابها ولا تنافي مع إشارة^{٢٩١} قوله تعالى في آخر سورة هود ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ﴾^{٢٩٢} إلى

^{٢٨٢} أضاف في أ والمطوب العبارة نفسها أي: "الوتر حق فمن لم يوتر فليس منا"

^{٢٨٣} سقط من ع أ والمطوب. وأضفناه من ق.

^{٢٨٤} في أ: "نصر" وفي المطوب: "بصرة"

في المطوب: "تراه"^{٢٨٥}

^{٢٨٦} سقط من ق و أ: "تعالى"

في المطوب: "مبتدئة"^{٢٨٧}

في المطوب: "التأخر"^{٢٨٨}

الأنعام، ٢٨٩٤٥

^{٢٩٠} في أ والمطوب: "حاصرًا"

^{٢٩١} في ق: "الإشارة"

هود، ٢٩٢١١٤

الوتر، فإنَّ طرفي النهارِ الغدوةَ وفيها صلاة الفجر والعشيَّةَ وفيها الظهرُ والعصرُ والزلفُ ساعاتٌ من الليل قريبةٌ من النهار ساعة صلاة المغرب وساعة صلاة العشاء وساعة صلاة الوتر كما بسطَ تقريره شيخ زاده في حاشية البيضاوي^{٢٩٣}، انتهى.

والحاصل أنَّ صلاة الوتر عند أبي حنيفة -رضي الله تعالى^{٢٩٤} عنه- فيها ثلاثُ رواياتٍ: في روايةٍ فرضٌ عمليٌّ، وفي روايةٍ واجبٌ، وفي روايةٍ سنَّةٌ، والتوفيق بين هذه الروايات الثلاث كما قدَّمنا أنَّه فرض عمليٌّ من جهة العملِ فلا فرقَ من هذه الجهة بينه وبين الفروض الاعتقاديَّة الخمسة من جهة ترتيبه وقضائه، وواجبٌ من جهة الاعتقاد فلا فرقَ بينه وبين الواجبات الظنيَّة من هذه الجهة حتى لا يكفِّر جاحده كما لا يكفِّر جاحده^{٢٩٥} الواجبات الظنيَّة^{٢٩٦} كصلاة العيد وركعتي الطواف وسنَّة من جهة الثبوت فلا فرقَ بينه وبين السنن من هذه الجهة لثبوته بالحديث الأحاديث^{٢٩٧} كسائر السنن ودليله ما قدَّمناه مفضلاً وهو ثلاثُ ركعاتٍ كالمغرب لا يزداد فيه ولا ينقص منه.

قال والدي المرحوم^{٢٩٨} في شرحه على شرح^{٢٩٩} الدرر والغرز وفي المحيط وقال الشافعي -رحمه الله تعالى- إن شاء أوتر ركعة^{٣٠٠} أو ثلاثاً أو خمس أو سبع، وفي التجريد أو تسع، وفي المحيط أو إحدى عشرة.

وقال الحسن: أجمع المسلمون على أن الوتر ثلاث ركعات لا يسلم إلا في آخرهن، وما روي من خلافه فمحمولٌ على ما قبل استقرار الوتر، ونقل الإجماع عن الحسن في الهداية أيضاً وبكونه ثلاثاً كذلك وفي المنبع وكفى به حجةً رواه الحاكم عن عائشة رضي الله تعالى^{٣٠١} عنها وقال على شرطهما ونحوه في [١٠١] النسائي والطحاوي وفي صحيح^{٣٠٢} ابن حبان والمستدرک، وروي الإجماع عن الحسن^{٣٠٣} بن أبي شيبة في مصنّفه وفي العناية، وحكى

أضاف في المطبوع: "رحمه الله تعالى" ^{٢٩٣}

سقط من ق و أ: "تعالى" ^{٢٩٤}

في ع و ق: "جاحد" ^{٢٩٥}

سقط من ق "من هذه الجهة حتى لا يكفِّر جاحده كما لا يكفِّر جاحد الواجبات الظنيَّة" ^{٢٩٦}

في المطبوع: "بحديث لآحاد"^{٢٩٧}

أضاف في المطبوع: "رحمه الله تعالى" ^{٢٩٨}

سقط من المطبوع: "شرح"^{٢٩٩}

في أ والمطبوع: "بركعة" ^{٣٠٠}

سقط من ق و أ: "تعالى" ^{٣٠١}

في ع: "الصحيح" ^{٣٠٢}

سقط من المطبوع: "الحسن"^{٣٠٣}

الحسن البصري - رضي الله تعالى^{٢٠٤} عنه - إجماع المسلمين على الثلاث وهو مذهب أبي بكر^{٢٠٥} وعمر والعبادلة وأبي هريرة - رضي الله تعالى^{٢٠٦} عنهم أجمعين -^{٢٠٧}. وأخرج الطحاوي عن^{٢٠٨} أبي زياد^{٢٠٩} أنه قال: ممّا وعيْتُ عن الفقهاء السبعة سعيد بن المسيب وعروة بن الزبير والقاسم بن محمد وأبو^{٢١٠} بكر بن عبد الرحمن وخارجة بن زيد وعبد^{٢١١} الله بن عبد الله وسليمان بن يسار أنّ الوتر ثلاث لا يسلم إلا في آخرهن، وفي مخلص^{٢١٢} السمرقندي قال الطحاوي: فقهاء المدينة وعلمائها أجمعوا على أنّ الوتر ثلاث لا يسلم إلا في آخرهن، وتابعهم على ذلك عمر بن عبد العزيز ولم ينكر عليهم منكر سواهم فكان إجماعاً دالاً على نسخ البتيرة^{٢١٣} في الوتر، وذكر الطحاوي^{٢١٤} أيضاً أن مذهبنا أقوى من جهة النظر لأن الوتر لا يخلو إمّا أن يكون فرضاً أو ستّة فإن كان فرضاً فالفرض ليس إلا ركعتين أو ثلاثاً أو أربعاً وكلّهم أجمعوا على أنّ الوتر لا يكون ثنتين^{٢١٥} ولا أربعاً فيثبت كونه ثلاثاً وإن كان ستّة^{٢١٦} فلم نجد ستّة إلا ولها مثل في الفرض أخذت منه ولم نجد فيه <وتراً^{٢١٧}> إلا المغرب وهو ثلاث ولا يلزم في صحّة الوتر تعيين وجوبه^{٢١٨} بل تعيين كونه وترأ، وفي المحيط والبدائع بأنّه ينوي صلاة الوتر والعيدين فقط، وصرح بعض المشايخ كما في شرح منية المصلّي بأنّه لا ينوي الوتر أنّه واجب للاختلاف في وجوبه فظهر بهذا أنّ المذهب الصحيح صحّة الاقتداء بالشافعي فيه وإن كان عنده ستّة إن لم يسلم على رأس الركعتين وعدمها إن سلّم وأنّ الذي ينبغي أن يفهم من قولهم لا ينوي أنّه واجب أنّه لا يلزمه تعيين الوجوب لا أنّ^{٢١٩} المراد منعه، بل الأولى أن ينوي الوجوب قال في البحر شرح الكنز لأنّه لا يخلو إمّا أن يكون حنفياً فينبغي

^{٢٠٤} سقط من ق و أ: "تعالى"

أضف في المطبوع: "الصدّيق"^{٢٠٥}

^{٢٠٦} سقط من ق و أ: "تعالى"

^{٢٠٧} سقط من ق و أ: "أجمعين"

أضف في المطبوع: "ابن"^{٢٠٨}

في المطبوع: "زناد"^{٢٠٩}

في المطبوع: "أبي"^{٢١٠}

^{٢١١} في ق، أ والمطبوع: "عبيد"

في المطبوع: "مختصر"^{٢١٢}

^{٢١٣} في ق: "البتير"

أضف في المطبوع: "رحمه الله تعالى"^{٢١٤}

"ثنتين" في المطبوع:^{٢١٥}

في ق: "أربعاً"^{٢١٦}

^{٢١٧} الإضافة من ق وأ.

في ق: "وجوب"^{٢١٨}

في ق: "لأن"^{٢١٩}

أن ينوي الوجوب ليطبق^{٣٣١} اعتقاده [١٠١] وإن كان غيره فلا تضره تلك النية، فإن من المعلوم أن انتفاء الوصف لا يوجب انتفاء الأصل فيبقى الأصل وهو صلاة الوتر وقد كان يخرج به من العهدة، انتهى.

وأما نيّة النفل^{٣٣٢} فالظاهر أنه لا يصحُّ الوترُ بها كما إذا نواه سنّةً عندنا، قال والدي رحمه الله تعالى في شرحه على شرح الدرر وتعقب في النهر قول البحر لأن مفاده أن الوتر يتأدى بنيّة النفل وهو خلاف الواقع، انتهى. فهو تصريحٌ بعدم صحته بنيّة النفل وإن صحَّ الاقتداء فيه بمن نواه نفلًا.

وتتمّة أبحاث الوترِ ومسائله وفروعه بأدلتها مفضّلة في الكتب الكبارِ في^{٣٣٣} هذا المقدار كفاية لما أردناه^{٣٣٤} من إيراد دليلٍ فرضيّته وبيان المراد منها في مذهب أبي حنيفة -رضى الله تعالى^{٣٣٥} عنه-، والله أعلم بالصواب وإليه المرجع والمآب.^{٣٣٥}

وقد فرغنا منه^{٣٣٦} يوم الاثنين الثاني عشر من ذي القعدة سنة تسع وثمانين وألف^{٣٣٧}.

حرّره مصنّفه الحقيّر^{٣٣٨} عبد الغني^{٣٣٩} النابلسي الحنفي رحم الله تعالى.^{٣٣٠}

م

في المطبوع: "ليطلق"^{٣٣١}

في ق: "المصلي"^{٣٣١}

في المطبوع: "وفي"^{٣٣٢}

في ق: "أردنا"^{٣٣٣}

سقط من أ: "تعالى"^{٣٣٤}

سقط من المطبوع: "والله المرجع والمآب" وأضاف في أ: "قال المؤلف أدام الله وجوده"^{٣٣٥}

سقط من ق: "منه"^{٣٣٦}

أضاف في أ: "والحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين. تم. م"^{٣٣٧}

أضاف في المطبوع: "الفقير"^{٣٣٨}

أضاف في ق: "بن" وفي المطبوع: "بن إسماعيل بن" وسقط من أ: "حرّره مصنّفه الحقيّر عبد الغني"^{٣٣٩}

سقط من ق "الحنفي رحم الله تعالى". وأضاف في أ: "لطف الله به والمسلمين أجمعين والحمد لله وحده" وفي المطبوع: "لطف الله به والمسلمين"^{٣٣٠}